

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Gabriela Dobišová

4. ročník – prezenční studium

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

VÝVOJ LITERÁRNÍ POSTAVY FERDY MRAVENCE

V DÍLE ONDŘEJE SEKORY

The evolution character of Ferda Mravenec

in books by Ondřej Sekora

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Radek Malý, Ph.D.

OLOMOUC 2008

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu. Rozsah práce činí 76 446 znaků bez příloh.

V Olomouci dne 31. listopadu 2008

.....

ANOTACE

Téma: Vývoj literární postavy Ferdy Mravence v díle Ondřeje Sekory

Autor: Gabriela Dobišová

Vedoucí práce: Mgr. Radek Malý, Ph.D.

Cílem této práce je ukázat komplexní obraz Sekorovy literární postavy Ferdy Mravence. Pozornost je zaměřena na ukotvení postavy v kontextu teorie literatury pro děti a antropomorfizační literatury, stejně jako na vnitřní charakterové znaky samotné postavy Ferdy Mravence. Jsou identifikovány aspekty ovlivňující vývoj podoby Ferdy Mravence v jednotlivých knihách. Těmi mohou být: prostředí a okolnosti příběhu, autorův vztah k dětem, dobové a politické tendence. Záměrem je poukázat na pojetí, případně oblíbenost hrdiny z pohledu dnešních dětí, jeho percepce v dnešku.

Klíčová slova: Ferda Mravenec – Ondřej Sekora – práce všeho druhu – hrdina pro děti – antropomorfizační literatura – knižní vývoj – respondent – výzkum – dobový aspekt

Děkuji Mgr. Radkovi Malému, Ph.D. za ochotu při vedení mé práce a cenné připomínky a ředitele ZŠ Strážnice - Školní Mgr. Bohumíře Černé za umožnění výzkumu na této škole, stejně jako pedagogickým pracovníkům prvního stupně za kladné přijetí a ochotu při provádění výzkumu.

OBSAH:

<i>Úvod</i>	6
1. Teorie literatury pro děti; specifika antropomorfizační literatury	9
2. Osobnost literární postavy Ferdy Mravence	12
2.1. V kontextu teorie dětské literatury	12
2.2. V konfrontaci s dalšími postavami	13
2.2.1. Ferda Mravenec - brouk Pytlík	14
2.2.2. Ferda Mravenec – Beruška	15
3. Vývoj literární postavy Ferdy Mravence	17
3.1. Ferda Mravenec	18
3.2. Knížka Ferdy Mravence	19
3.2.1. Ferda Mravenec	20
3.2.2. Ferda Mravenec v cizích službách	22
3.2.3. Ferda v Mraveništi	24
3.3. Ferdův slabikář	26
3.4. Ferda cvičí mraveniště	27
3.5. Kousky mládence Ferdy Mravence	29
3.6. Ferda Mravenec ničí škůdce přírody	30
3.7. Mravenci se nedají	31
4. Praktická část	34
4.1. Zvolená metodologie	34
1.2. Typologie otázek	34
4.3. Výsledky vyplývající z výzkumu	35
4.3.1. Rovina obecná	35
4.3.2. Typ média	36
4.3.3. Osobnost Ferdy Mravence	37
4.3.4. Osobnost Ferdy Mravence v kontextu současnosti	37
4.3.5. Osobnost Ferdy Mravence z pohledu pedagogických pracovníků	38
Závěr	40
Seznam literatury	43
Přílohy	44

Úvod

Jako téma mé práce jsem zvolila literární postavu Ferdu Mravence, její vývoj a její percepci v dnešku. Postava mě zaujala hned z několika důvodů. Tím nejpodstatnějším z nich je její oblíbenost v čase několika generací. Ferda Mravenec doprovázel dětství mých rodičů, mé dětství a žije i v podvědomí dnešních dětí. Chci se tedy pokusit alespoň nastínit, v čem tkví síla jeho osobnosti, co způsobilo, že Mravenec přežil téměř čtyři generace (a věřím, že přežije i v budoucnu). Zároveň se chci pokusit vytvořit ucelený pohled na tuto literární osobnost. Toho chci docílit prostřednictvím zkoumání míry zasazení postavy do kontextu teorie antropomorfizační literatury a dětské literatury obecně, její konfrontací s dalšími klíčovými postavami v textu, zkoumáním vývoje osobnosti (ten je ovlivněn především prostředím a okolnostmi děje) a v poslední řadě pak empirickým výzkumem, jehož cílem je zjistit zakotvení postavy Ferdy Mravence v dnešku očima dětského čtenáře (pro doplnění informací také očima pedagogů). Smysl této práce tedy spatřuji v uchopení postavy v celé její komplexnosti, čímž bude (alespoň částečně) postižena absence takovéto studie. Ačkoli je totiž souhrnně zaznamenáno celé Sekorovo dílo v knize: *Ondřej Sekora/ Práce všeho druhu* (2003) a literární postava Ferda Mravenec je zde velmi zdařile zasazena do kontextu, obecnější pojetí nedává prostor k bližšímu zkoumání všech aspektů, které na postavu působily (a zapříčiňovaly více či méně podvědomý vývoj) a působí dnes.

Ferda Mravenec je jistě nejznámější literární a výtvarnou postavou Ondřeje Sekory. Sám autor neměl jednoduchý život, v osmi letech mu zemřel otec, spolu se svými pěti sourozenci byl vychováván pouze matkou¹. Zažil fašistickou i komunistickou totalitu, byl dvakrát ženatý². Je zřejmé, že jeho osobní zážitky se promítaly do příběhů, které tvořil. Uvedme třeba válku - mravence s plynovými maskami v původním seriálu, soudní proces s Ferdou mravencem nebo později hubení škůdců (jako pravý opak k původnímu záměru chránit přírodu) se socialistickým nadšením. Ondřej Sekora byl až do své smrti členem KSČ. Právě tato politická orientace, která se v období padesátých let velmi podepsala na podobě autorova díla obecně i na samotném vývoji Ferdy Mravence (v knize *Ferda Mravenec ničí škůdce přírody* je tato tendence velmi prokazatelná a pro literární postavu až degenerující), bývá přijímána velmi sporadicky. Pavel Kosatík však píše: „*Sekora stejně jako statisíce jiných uvěřil, že komunisté jsou ti, kdo ve svobodné*

---

¹ Kosatík, P.: Ondřej Sekora. Reflex. 1996, č. 15, str. 52.

² Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 215.

republice vykonají tu nejužitečnější práci.“³Autorův syn Ondřej J. Sekora pak zasvěceně dodává: „*Pamatuji si na zděšení mých pravověrných komunistických příbuzných, když jim v roce 1945 vysvětloval, že do strany vstoupil jen proto, že mu připadala nejvlastenečtější a pro republiku nejprospěšnější.*“⁴

Nejen politická orientace ale určuje směr autorova díla. V příbězích Ferdy Mravence je patrný především odraz autorových zálib a vášní jako například: sport, cestování, groteska a samozřejmě výtvarná práce.

Vliv autorových životních zážitků na vznik a podobu díla můžeme aplikovat i právě v případě literární postavy Ferdy Mravence. Datum jeho vzniku se nápadně shoduje s datem narození autorova syna Ondřeje J. Sekory⁵.

Ve své práci se tedy pokusím v menší míře zmapovat i tyto politické, dobové nebo osobní aspekty, které mohly mít vliv na konečnou podobu jednotlivých knih a na podobu literární postavy Ferdy Mravence v nich figurující.

Koncepci práce rozdělím do čtyř částí. V první části se pokusím alespoň vstoupit do problematiky literatury pro děti a antropomorfizační literatury. Nastíním její specifické znaky, funkci i formální podobu, která především souvisí s prostředím a hrdinou v antropomorfizační literatuře. Budu se zabývat teorií literární postavy jako vhodného vzoru pro děti.

V druhé části se budu zabývat samotnou postavou Ferdy Mravence. Jeho charakteristickou vnitřní podobou, zasazením v kontextu teorie literatury pro děti, ale i jeho individualitou, díky které nesklouzává k negativně šablonovitému typu hrdiny.

Třetí nejrozsáhlejší část věnuji samotnému vývoji postavy. Pokusím se vysledovat jistou linearitu a všechny aspekty, které na postavu působí. Budu se zabývat vždy konkrétně jednou knihou, přičemž zcela opominu vývoj postavy v novinách. Mým záměrem je zkoumat hrdinu ze synchronního hlediska, v takové podobě, v jaké se s ním setkávají dnešní děti. Proto také volím vždy jedny z posledních vydání díla.

V poslední části prakticky (formou dotazníku) vyzkoumám, jaký je Ferda Mravenec z pohledu dnešních dětí. Dotazník vyplňovali žáci prvního stupně základních škol. Pro doplnění informací jsem nechala dotazník v pozměněné formě vyplnit také pedagogickými pracovníky. Oba dotazníky v plném znění umístím do příloh. Přílohy

---

³ Kosatík, P.: Ondřej Sekora. Reflex. 1996, č. 15, str. 54.

⁴ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 215.

⁵ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 211.

budou také obsahovat podrobné výsledky dotazníku dětí a grafy sloužící ke snadnější orientaci v nich.

1. Teorie literatury pro děti; specifika antropomorfizační literatury

Literatura určená primárně pro dětského čtenáře má specifické postavení v kontextu celé literární produkce. Tato specifčnost je dána cílovou skupinou, pro niž je literatura určena, tedy dětmi. Chceme-li objasnit osobité znaky, které jsou součástí takovýchto literárních produktů, musíme nejprve ozřejmit celkové vnímání a chování dětí; s tím související způsob přijímání různých podnětů z okolí a vyrovnávání se s nimi. V tomto ohledu můžeme mluvit o „*dětském synkretismu (schopnosti vztahovat vnější svět ke své osobě), imitaci (oblibě napodobovat činnost lidí a okolního světa), personifikaci (kdy se okolní svět stává součástí vlastního světa), fantazijní konkrétnosti (fantazie malých dětí má zdroj v každodennosti, v smyslových zážitcích a v prožitých událostech se známými osobami, ve styku s přírodou a v pronikání do skrytých zákonitostí.)*“⁶. Dětské myšlení nemá identický smysl pro rozlišování reality a imaginace jako myšlení dospělých. Děti mnohdy nejsou schopny vidět jasné hranice mezi skutečností a hrou. To, co dospělí vnímají jen jako, to se pro děti stává faktem. Podle Michala Černouška je „*základní funkcí pohádek vnést smysl a řád do dětem původně nesrozumitelného, skoro chaotického světa*“⁷.

Zásadní specifčnost v pojetí literatury pro děti spočívá v obsahu, ve fabulaci příběhů, v samotném námětu, tématu, v prostředí. Na prostředí je potom kladen důraz především v antropomorfizační literatuře, která je v podstatě postavena na přírodních zákonitostech, odrazu světa lidí do světa zvířat (přisuzování lidských vlastností fauně, případně floře se záměrem vytvořit zrcadlo chování především pro didaktické účely, hledání kolektivních znaků, hledání totožných aspektů jednání založených na formální podobnosti), případně v prolínání obou světů (v případě, kdy lidský hrdina zasahuje do zvířecího světa).

Specifčnost můžeme pozorovat i ve formálním zpracování, kdy je, mimo jiné, pomocí obrázků dokreslován odraz reality. Zvláště pak se antropomorfizační literatura vyznačuje přítomností obrázků, jejichž funkcí je přibližovat svět zvířat a přírody, zaměstnat smyslové vnímání dětí a probouzet v nich fantazii, napomáhat k lepšímu pochopení děje.

---

⁶ Urbanová S.: *Metamorfózy dětské literatury*. Votobia, Olomouc, 1999, str. 15.

⁷ Černoušek, M.: *Děti a svět pohádek*. Albatros, Praha, 1990, str. 7.

Důležitým aspektem v teorii dětské literatury je spojení funkce estetické a funkcí mimoestetických. Podle Chaloupky-Nezkusila „*literární dílo určené dětem a mládeži chápeme jako aktivní obraz objektivní reality, jako formu společenského vědomí, která se od jiných jeho projevů liší svou potenciální polyfunkčností a dialektickou vazbou estetické funkce k funkcím mimoestetickým*“⁸. Autoři tedy zdůrazňují, že v duchu funkce mimoestetické má literatura pro děti za úkol pochopit vnitřní vztahy, smysl přírodní a společenské reality⁹. Zároveň však, v duchu funkce estetické, by měla tato literatura podněcovat ve čtenáři přirozenou zvědavost, která dává pocítit radost a potěšení z procesu pronikání do těchto tajemství¹⁰.

Přes mnohá specifika a odlišnosti literatury určené primárně pro dětského čtenáře nelze ovšem tento útvar odsunout na pomezí literární produkce nebo zcela vyloučit z teorie literatury obecně. Je nutno vzít v úvahu, že literatura pro děti je součástí každodenní reality a to z celospolečenského hlediska. Podle Chaloupky-Nezkusila: „*Literatura pro děti a mládež je integrální, rovnoprávnou a svébytnou součástí celkového literárního kontextu.*“¹¹ Dále pak podle Svatavy Urbanové: „*Dětské*“ *se nevyklučuje z hodnot, které člověk uznává, není tedy vnímáno jako jev, který je postaven do protikladu k dospělosti. Jeho platnost je obecně lidská a představuje organickou součást lidské osobnosti.*“¹² Literatura pro děti je důležitou složkou výchovy obecně, protože nejenže slouží k uspořádání světa v dětském vědomí, rozvíjí fantazii, smyslové vnímání a myšlení dětí, ale formuje osobnost dětí a tím psychické, estetické i literární podvědomí budoucí generace. K utváření hodnot u dětí dochází především v konfrontaci s literárním hrdinou. Je hlavním prostředníkem, skrze něhož autor nabízí a podvědomě vštěpuje modely chování. Děti se s hrdinou ztotožňují, prožívají s ním jeho dobrodružství, chtějí ho napodobovat. Naopak u záporného hrdiny bývají zobrazovány negativní vlastnosti, díky nimž dochází k nevhodnému jednání hrdiny, za které bývá většinou potrestán. Toto pak v dětském světě podněcuje utváření potřebných hodnot, které děti inspirují k chování i v běžném životě.

---

⁸ Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Albatros, Praha, 1979, str. 59.

⁹ Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Albatros, Praha, 1979, str. 60.

¹⁰ Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Albatros, Praha, 1979, str. 60.

¹¹ Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I. Albatros, Praha, 1973, str. 49.

¹² Urbanová, S.: *Metamorfózy dětské literatury*. Votobia, Olomouc, 1999, str. 7.

Všechny výše zmíněné tendence uplatňované v literatuře pro děti jsou patrné i v antropomorfizační literatuře. Hrdina v podobě zvířete bývá dětmi mnohdy přijímán snáze než literární hrdina člověk. Zvířata lákají děti svým vzhledem, přítulností, která je jim dětmi přisuzována. Tento útvar tedy nese nejlepší předpoklady naplnění záměru autora a funkce dětské literatury jako takové. I přesto není antropomorfizační příběh jako ustálená formace od literárních teoretiků přijímán vždy kladně. Jaroslav Toman píše: „*Antropomorfizace živé a neživé přírody skutečně odpovídá dětské mentalitě.*“ Dále však dodává, že děti „*sledují pouze vnější průběh děje a jen obtížně chápou její hlubší alegorický smysl a parabolický obraz, neboť jim chybí nezbytná psychická a sociální zkušenost*“¹³. Svatava Urbanová varuje před přílišným schematizováním a šablonováním tohoto útvaru. „*Dochází-li k deformacím kouzla, zázraku, fantazie a imaginace, k nahrazování tajemství něčím, co je mechanickou animizací a personifikací, vystavují se vyprávění riziku znivelizování všeho, co činilo pohádku jedinečnou a neopakovatelnou.*“¹⁴ Je tedy zřejmé, že jistá kvalita tohoto druhu literatury spočívá už v autorově záměru a poté především v podobě a formě naplnění tohoto záměru, tedy v genezi díla před jeho publikováním. Do jaké míry je autorovo zpracování zdařilé můžeme posoudit podle přijetí a obliby díla okruhem dětských čtenářů. Tato reakce dětí je téměř ve všech případech jen stěží předvídatelná a autorova práce znesnadněná tím, že je věkově vzdálen cílové skupině, které je dílo určeno.

---

¹³ Toman, J.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. PFJU, České Budějovice, 1992, str. 80.

¹⁴ Urbanová, S.: Metamorfózy dětské literatury. Votobia, Olomouc, 1999, str. 16.

2. Osobnost literární postavy Ferdy Mravence

2.1. V kontextu teorie dětské literatury

Dříve než začnu sledovat vývoj této literární postavy, budu se zabývat Ferdou Mravencem jako takovým, jako osobností, se kterou se setkává každý čtenář dětského věku. Toto tvrzení nalézá podklad především v tom, že je Sekorův Ferda Mravenec součástí osnov prvního stupně základních škol¹⁵. Působení literární osobnosti na dětské myšlení tedy v tomto případě neprobíhá pouze prostřednictvím zkomercializované podoby¹⁶ původního hrdiny v médiích, jak tomu často bývá, ale dítě se setkává i s původní osobností v takové podobě, v jaké byla autorem zamýšlena a nabízena čtenáři v knize. Budu tedy zkoumat, do jaké míry odpovídá Ferda Mravenec šabloně dětského hrdiny a v čem naopak spočívá jeho individualita. V praktické části mé bakalářské práce pak toto téma dále rozvedu, když budu, pomocí metody dotazování, sledovat, jak je hrdina přijímán samotnými dětmi.

Oblíbenost a rozšířenost Ferdy Mravence spočívá mimo jiné v tom, že zde došlo k vhodnému propojení formálního a charakterového pojetí literární postavy. Spojení jednoduchého veselého snadno čitelného obrázku s hrdinskými mravními hodnotami ale i s přátelstvím se ukázalo být velmi efektivním. Antropomorfizované prostředí, které se v jednotlivých knihách různou měrou prolíná se světem lidí, se u dětí i pedagogických pracovníků setkalo s popularitou. Důležitý aspekt, propojení estetických a mimoestetických prvků, neskouzl k šablonovitému vyplnění žánru, ale uskutečňoval se s primárním ohledem na recipienta, dítě. Právě tuto tendenci vyzdvihoval sám Sekora a upřednostňoval ji před pouhým ukotvením díla v teorii literatury pro děti. Vyjádřil se slovy: „*Co se týče psaní: Jsem přesvědčen, že nestačí znát požadavky literatury, ... ale že je třeba také děti hodně, velmi hodně znát, s nimi i pro ně cítit, a na ně při práci také myslit.*“¹⁷ Tuto skutečnost upřesňuje fakt, že Sekora nepovažoval děti za bytosti operující jednodušším myšlením než dospělí. K tomu pak dodává: „*Devítiletý je dospělým devítiletým člověkem. On už všechno ví, co se mohl za devět let dozvědět, a já*

---

¹⁵ viz výzkum provedený na ZŠ

¹⁶ zkomercializovanou podobou je myšlen obraz hrdiny, který je do podvědomí společnosti dostáván reklamou v médiích nebo ochodí síti. Jeho příběhy jsou v pozměněné formě prezentovány pomocí kreslených seriálů pro děti; jeho fotografie se nacházejí na různých předmětech pro děti jako jsou pouzdra, aktovky, povlečení, polštářky, sešity...

¹⁷ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 75.

vycházím z jeho přesvědčení a sebevědomí o jeho vlastní zralosti.“¹⁸ V duchu tohoto přesvědčení formoval autor i knižní podobu osobnosti Ferdy Mravence. Nesnažil se z hrdiny vytvořit bezduchou morální veličinu bez jediného pochybení. Ferda oplýval především kladnými vlastnostmi, byl ochotný, pracovitý, měl bohatou fantazii, kterou dokázal propojit se zručností sobě vlastní a využít tohoto spojení k realizování různých projektů, které většinou vznikaly jako reakce na prosbu o pomoc. Byl přátelský, povětšinou nebojácný, houževnatý. I přes to ale, alespoň v počátcích, nechyběla v jeho uvažování naivita způsobená nedostatkem zkušeností, sklon k uličnictví, které se projevovalo jako reakce na podněty z okolí; od potenciálních nepřátel. „*Měl zkrátka řadu vlastností, jaké měli kluci, kteří byli jeho předpokládanými čtenáři, a rovněž některé trvalé klukovské vlastnosti, jež si uchoval sám autor.*“¹⁹

Ohled na čtenáře byl sice jedním z hlavních autorových vodítek při formování postavy Ferdy Mravence, přesto však hrdina a jeho pozdější vývoj podvědomě téměř zcela odpovídá vývoji literárních hrdinů v antropomorfizačních příbězích pro děti tak, jak ho popsala S. Urbanová: „*Nejdříve se zrodí nebo objeví na světě. Stávají se součástí určitého společenství, komunity, s níž se sžívají, učí se od ní, patří k ní. Posléze se osamostatňují a nabývají individuální znaky, s kterými se čtenáři mohou svobodně identifikovat, protože jsou i nejsou podobné s jejich, dospívají, nebo, jsou-li výtvořem imaginace, náhle mizí.*“²⁰

Ve formování osobnosti Ferdy Mravence je patrný také pedagogický aspekt, který nenásilnou formou, prostřednictvím událostí v příběhu, učí dětského čtenáře mravním a etickým hodnotám. V prvních knihách jsou tyto hodnoty předkládány recipientům prostřednictvím Ferdových chyb z nevědomosti nebo nedostatků zkušeností. Později se sám Ferda stává tím, kdo učí a předává empirie. Toto se v nejrozšířenější podobě odehrává v knize *Ferdův slabikář* (1939) a později, v negativním ideově tendenčním pojetí v skládance *Ferda Mravenec ničí škůdce přírody* (1951).

2.2. V konfrontaci s dalšími postavami

---

¹⁸ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 140.

¹⁹ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 67.

²⁰ Urbanová, S.,: Metamorfózy dětské literatury. Votobia, Olomouc, 1999, str. 15.

Osobnost Ferdy Mravence můžeme zkoumat mimo jiné konfrontací s dalšími postavami, se kterými v příběhu koexistuje. Jsou to zásadní postavy, v jejichž zrcadle se Ferdovy charakterové vlastnosti a chování jeví být většinou v opozici. Jejich srovnáním ale nalézáme i shody. Právě díky těmto paralelám a rozdílům, které se projevují ve vzájemném setkávání, můžeme pozorovat vliv na formování osobnosti Ferdy Mravence. Díky odlišnému chování dalších osobností získává Ferda důležité životní zkušenosti. Pozornost obrátím především ke dvěma postavám příběhů: brouku Pytlíkovi a Berušce.

2.2.1. Ferda Mravenec - brouk Pytlík

Brouk Pytlík se v knižním vydání poprvé objevuje v knize Ferda Mravenec (1936) jako „*Ferdovo alter-ego*“²¹. Právě s ním bývá Ferda často srovnáván i dětmi.

Brouk Pytlík prožil svá životní období vajíčka a larvy v dřevěném zábradlí v kině. Celý zbytek života čerpá z těchto zážitků a snaží se napodobit dění na plátně. Všude, kam přijde, poučuje, ukazuje, většinou však jeho snažení končí nezdarem. Jeho moudra stojí v opozici k pracovitosti a téměř k málomluvnosti Ferdy Mravence. Ten upřednostňuje spíše činy před slovy. Zásadní rozdíl spočívá ve výsledku jejich jednání. Ferda se setkává s pozitivními reakcemi, jeho práce totiž kvalitně plní svůj účel. Činnosti brouka Pytlíka končí nezdarem a okolím je přijímán spíše negativně.

V kontextu celého příběhu a teorie dětské literatury je podstatné, že vedle klaunství, nešikovnosti a zbytečných slov brouka Pytlíka působí pracovitost, zručnost a slova Ferdy Mravence u dětského čtenáře o to vážněji a důrazněji. Právě tento aspekt byl zřejmě autorovou motivací vzniku postavy brouka Pytlíka. Ludmila Vachtová o důvodech realizace této postavy soudí: „*Teprve když se ... objeví na scéně Ferdovo alter-ego, Brouk Pytlík, a vezme na sebe měkké, vymyšlené tělo, dostane dvojice „duši“ – a hned se pustí do umění. Pytlík, trochu frajer, trochu nemehlo, ale taky klaun a básník, rozhodně není zástupcem hmyzího rodu, nýbrž pokusem o vnitřní, karikaturou maskovaný autoportrét.*“²²

Koexistence těchto dvou hrdinů není ale doprovázena pouze odlišnostmi, nýbrž i shodami, které se projevují při bližším pozorování. Jistou shodu můžeme najít v tendenci předvádět se před publikem nebo ve všudypřítomnosti, kterou jsou obě postavy

---

²¹Vachtová, L.: Pěší výprava za obrazem. Neon. 2000, č. 3, str. 89.

²²Vachtová, L.: Pěší výprava za obrazem. Neon. 2000, č. 3, str. 89.

obdařeny. Jejich vzájemný soulad se rozvine v knize *Ferda cvičí mraveniště* (1947), když jejich zájmy spojí společný cíl, vycvičit z mravenců dobrého sportovce a pracovníky.

2.2.2. Ferda Mravenec – Beruška

Beruška se objevuje už i v prvotním časopiseckém zpracování ve formě seriálu, poté v první knize pro děti: *Ferda Mravenec* (1935). Její role, jako zástupkyně ženského pokolení, je spíše záporná. Tuto negativitu, která pravděpodobně pramení z autorovy osobní zkušenosti se ženami, osvětluje Ondřej J. Sekora slovy: „*Jako asi většina synů, o vztahu svého otce k ženám moc nevím. Příliš jim nerozuměl a spíš u něho vystupovaly jejich méně pozitivní vlastnosti – viz protivná Beruška ve Ferdovi.*“²³ Beruška je parádivá, ješitná, pyšná, rozmazlená a pomstychtivá. Lichotí jí Ferdův zájem, který je založen na vnější líbivosti této hrdinky. Z Ferdova zájmu chce pouze těžit. Kvůli své pýše neváhá v závěru příběhu poslat Ferdu před soud. Na výkon trestu se pak dokonce těší, připravuje, nechává si ušít nové šaty.

Vedle podlého a nespravedlivého chování Berušky vyznívá Ferdova čestnost a smysl pro spravedlnost. Beruščina zdánlivá chytrost se vedle intelektu Ferdy jeví jako vychytralost pramenící z hlouposti. Ferda je zpočátku zaslepen jejím vzhledem a jeví se čtenáři zamilovaně a naivně. Tuto naivitu a zároveň Beruščinu prohnanost a nevděčnost můžeme ukázat na příkladu, kdy si nechává od Ferdy ochočit lučního koníka, za kterého ani nepoděkuje a mizí.

„*Beruško, ten vůz i ten kůň, to všechno je vaše. Chcete je?*“

*A co myslíte, že Beruška na to odpověděla? Nic, jen se tak usmála: „Chechecheche!“ A práskla do koníka. Na Mravence se ani nepodívala a ujela pryč. Ferda stál a čekal. Myslí, že se Beruška vrátí, že seskočí z vozu a že zavolá: „Ty můj hodný Ferdo, já tě mám za to ráda!“ a že mu dá pěknou pusku. Anebo že přijede a aspoň se na něj hezky podívá. Ale Beruška už nepřijela.*²⁴

Ferda je Beruščiným chováním postaven do pozice poníženého, politováníhodného. Tím je pro čtenáře ještě zvýrazněna добрota Ferdovi vlastní.

Vedle těchto paralel, které dávají vyniknout individualitě obou z postav ve vzájemné konfrontaci, můžeme jejich srovnáním nalézt i méně patrné shody. Mezi ně patří tendence nenechat si nic líbit a sklon k rychlému, mnohdy ukvapenému jednání. Oba dva tato zbrklkost dostává do potíží, rozdílnost pak pramení z řešení takto vzniklých

---

²³Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 215.

²⁴ Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 34.

situací. Beruška se z nich vždy snaží elegantně dostat i za cenu, že by měli trpět jiní, nevinní. Ze všech sil dbá na to, aby neutrpěla její pověst, aby zvítězila její pravda. Ferda by se naopak k bezdůvodnému hříchu na druhých nedopustil, nikdy by druhými nepohrdal. Jeho pomstychtivost mívá vždy podnět v nepřátelském jednání okolí, není bezdůvodná. Když už není úniku, přijímá svůj úděl (jako například trest, který mu byl určen soudem).

I konfrontací s touto postavou získává Ferda potřebné životní zkušenosti, poučení. Beruščino působení je omezeno téměř pouze na první knihu. Zmínka o ní je ještě v ideologicky motivované skládance *Kousky mládence Ferdy Mravence* (1968)²⁵. Její malé místo zde pramení však pouze z diváckého hlediska (protože je zapamatovatelná a ve své zkomercializované podobě u dětí oblíbená). O tom svědčí i to, že je zcela zbavena svých, pro ni charakteristických, negativních vlastností a je zobrazena usměvavá jako „pravé sluníčko“²⁶. Zaplňuje zde prostor, který by mohla nahradit jakákoli jiná postava, na formování osobnosti Ferdy Mravence v tomto případě nemá žádný vliv.

---

²⁵ Je zobrazena ještě ve Ferdově slabikáři v souvislosti s písmenem B.

²⁶ Sekora, O., Štíplová, L.: *Kousky mládence Ferdy Mravence*. SNDK, Praha, 1968, (strany nejsou číslovány).

3. Vývoj literární postavy Ferdy Mravence

Ferda Mravenec, jakožto literární postava celé knižní série, prochází v jednotlivých knihách vývojem, který souvisí především se zkušenostmi, jež získává při své cestě literárním životem. Knihy jako celek se nevyvíjejí kontinuálně, každé knize je vlastní určité autorem zvolené téma, které se odráží v názvu a poté v celkovém ději příběhu. První tři knihy (v současné době vycházejí v jediné pod názvem *Knižka Ferdy Mravence*) na sebe dějově volně navazují, přesto je možno všechny knihy číst v jakémkoli zvoleném pořadí. Pouze podrobným prostudováním jednotlivých knih v takovém sledu, v jakém následovaly časově za sebou, shledáváme jistý vývoj samotné postavy, která jakoby v sobě nese vždy ty příhody, které už prožila, jako zkušenosti, kterými roste a vyvíjí se podobně jako lidská osobnost. V tomto duchu s Ferdou Mravencem také jedná jeho okolí. Ferdova počáteční naivita ho přivádí do potíží, zatímco poté následné zmnožené zážitky vzbuzují u okolí respekt a autoritu. Ve většině knih je patrný odraz událostí doby jako válka, antimilitarismus, budovatelské prvky, socialistické tendence.

Pro svou práci jsem si vybírala jednotlivé knihy v takové podobě, v jaké se s nimi mohou setkávat dnešní čtenáři, tedy vždy jedny z časově posledních vydání. Ferda Mravenec se poprvé představil 1. 1. 1933 v Dětském koutku Lidových novin²⁷. Několikrát vycházel také v podobě kresleného seriálu na pokračování. Tuto problematiku hrdiny coby komiksově postavičky v periodiku záměrně opomím, a svou pozornost věnuji jeho knižní podobě, jelikož dnešní čtenáře novinová verze minula a dnes se s ní již nesetkávají.

Vývoj Ferdy Mravence jako literární postavy budu sledovat v jednotlivých knihách postupně v takovém pořadí, v jakém časově následovaly za sebou, přičemž na první místo zařadím vydání knihy *Ferda Mravenec* z roku 1969, jelikož, jako jediná kniha registruje původní obrázky tak, jak vycházely v Lidových novinách²⁸. Vycházím z ní jako ze základu, ze kterého čerpají následující modifikace hrdiny.

V každé kapitole, zabývající se vždy jednou knihou, popíšu obecnější okolnosti vzniku. Poté se pokusím postihnout ideově tematickou složku příběhu. Ta do jisté míry určuje

---

²⁷ Keporkak: Ferda Mravenec, hrdina do každé doby (1) – Vyuklení legendy. [online]. [cit. 22. 9. 2008]. Dostupné na WWW:<<http://www.komiks.cz>>.

²⁸ I tato verze byla ale (jako vydání pro děti) upravena: „... vyřazovaly se i obrázky! 1. výbušné panorama bitvy s tankem a mrtvými mravenci (bezhlavým a sežehlým), 2. zplynování mravenců, 3. bombardování, při němž létají trupy, 4. nemocnice, slepi, beznozí, vozičkář bez údů, zato s metály, 5. zmizela latrina i Ferda, jenž ji čistí. Nač WC, když on stejně nikde není, že ano!“ Fencel, I.: Ondřej Sekora a konejší Ferdy Mravence. [online]. [cit. 22. 9. 2008]. Dostupné na WWW:<<http://www.komiks.cz>>.

podobu hrdiny v oné knize. Popíšu tedy rysy jeho osobnosti, projevující se ve fabulaci jednotlivých příhod, kdy je Ferda okolnostmi nucen jednat, řešit problémy a hledat východisko z mnohdy životu nebezpečných situací. Jeho charakter je možné vysledovat v kontextu prostředí i ostatních postav, se kterými se setkává, koexistuje, případně s nimi zažívá konflikty, nebo naopak nadšení pro společnou věc. V závěru každé kapitoly budu ještě pátrat po politických nebo dobových tendencích, které mohly tvořit rámeček a neintencionální ideovou bázi příběhu.

3.1. Ferda Mravenec

Tato kniha vznikla na podnět Jaroslava Hrnčíře roku 1969. Zaznamenává původní podobu hrdiny z obrázkového seriálu Lidových novin. Je ale nově doplněna verši Josefa Bruknera. Jaroslav Hrnčíř o svém záměru vydat dílo v takovéto podobě píše: „*Malíř Ondřej Sekora namaloval pro dětské časopisy i další obrázkové příběhy. Ale ten první, nejstarší o Ferdovi Mravenci, byl zapomenut. Pociťoval jsem to jako křivdu. A tak jsem se domluvil se synem zemřelého malíře, panem Ondřejem Sekorou mladším, s básníkem Josefem Bruknerem a s Nakladatelstvím Kruh v Hradci Králové a po více než třech desetiletích vám předkládám svého nejmilejšího Ferdu Mravence s přáním: Ať se vám líbí! Držte mu palce!*“²⁹

V obrázcích této knihy je, i přes některé změny ve prospěch dětského čtenáře (viz poznámka 22), stále patrná původní autorova intence. Záměrem nebylo vytvořit hrdinu čistě pro děti, ale stvořit postavu, která by dokázala pobavit (a sekundárně poukázat na aktuální dobové otázky) i dospělého čtenáře. „*Postava fešáka s puntíkatou mašlí kolem krku měla být nejdřív jakousi variantou tuláka Charlieho Chaplina, který taky na konci každého filmu vstane a kráčí dál.*“ píše Pavel Kosatík³⁰. Tato tendence je patrná v celkové koncepci díla, v námětech některých dějových částí: např. válka a poté pracovní tábor, a i v některých konkrétních obrázcích: např. když Ferda Mravenec sedí před svým právě postaveným domkem a kouří dýmku.

Sama postava Ferdy Mravence v tomto příběhu ještě nemá pevnou charakterovou linii, jak tomu bude později. Je ještě mladá, její myšlenky jsou často neuspořádané. Ferda Mravenec je ještě nezkušený a mnohdy naivní. Jeho naivita je okolím chápána jako provokace a Ferda se tak dostává do potíží. Toto se děje například při střetu

---

²⁹ Sekora, O. – Brukner, J.: Ferda Mravenec. Kruh, Hradec Králové, 1969, doslov.

³⁰ Kosatík, P.: Ondřej Sekora. Reflex. 1996, č. 15, str. 52.

s hlemýžděm, kterému chce Mravenec z dobré vůle narovnat domek. Hlemýžď reaguje negativně, což reflektují i verše Josefa Bruknera:

„Cožpak já mám křivou chatu?

Který lotr pomlouvá tu

nejkrásnější ze všech vil?!“³¹

Kromě naivity figuruje ve Ferdově osobnosti také zbrkllost a urážlivost, která nechává klukovské lumpárny přesahovat až do pomstychtivých kousků.

Negativním znakem Ferdovy osobnosti je slabost pro pyšnou Berušku. Když je jí ale odmítán a opovrhován, opět zvítězí jeho sklon k rychlému razantnímu jednání a on trestá její pýchu (za což je později odsouzen k smrti):

Vzápětí jí Ferda dělá

jiné tečky z bláta,

takže slečna uletěla

celá pihovatá.³²

Přesto je ale Ferda Mravenec i v tomto příběhu veskrze hrdina kladný. Je pracovitý, šikovný, zručný. Neváhá pomáhat, když je o to požádán. Jeho pomoc je vždy okamžitá a efektivní. Ovládá mnoho řemesel a jeho práce je vždy precizně provedená. To vzbuzuje u obyvatel louky na jedné straně obdiv a uznání, ale na druhé straně jsou právě jeho zručnost, rychlost a pečlivost zdrojem závidy u tesaříka, který se Ferdou cítí být ohrožen jako konkurencí.

Neuspořádanost ve Ferdově osobnosti se projevuje i v době, kdy je postaven před soud. Nepoužívá jediného slova na svou obranu a podřizuje se rozsudku – smrti. Tato celková reakce stojí v opozici k předešlé Ferdově aktivitě a zbrkllosti. Stává se rázem poslušným vyšší soudní moci a nechává ostatní rozhodovat o svém osudu.

V duchu dobové aktuálnosti se v závěru příběhu na louce odehrává válka. Náplň obrázků i veršů je jasně negativní, působí antifašisticky a antimilitaristicky. Po válce pak přichází pracovní tábor. Ferda se opět podřizuje a nepokouší se o útěk. Svou ztracenou svobodu získává až po zásahu zvenčí – zásahu člověka, který mraveniště zbourá.

3.2. Knížka Ferdy Mravence

---

³¹ Sekora, O. – Brukner, J.: Ferda Mravenec. Kruh, Hradec Králové, 1969.

³² Sekora, O. – Brukner, J.: Ferda Mravenec. Kruh, Hradec Králové, 1969.

Tuto knihu tvoří tři samostatné části, které vznikly odděleně, v podobě samostatných knih. Důvody, proč knihy nyní vychází v jediné osvětluje Blanka Stehlíková: „*O tom, že první tři díly považoval autor za trilogii, napovídá i skutečnost, že při dalších, poválečných vydáních utvořily jedinou knížku Ferdy Mravence, která přepracovaná a s novými ilustracemi vychází od roku 1962 až do dnešních dnů.*“³³ Ve třech dílech: *Ferda Mravenec*, *Ferda Mravenec v cizích službách* a *Ferda v mraveništi* můžeme pozorovat vývoj této literární postavy. V jednotlivých částech jsou odhalovány různé rysy Ferdovy osobnosti, které jsou vyvolávány v závislosti na situaci a prostředí. Právě prostředí jako součást příběhu velkou měrou určuje směr vývoje hrdiny. Je v každém příběhu zcela odlišné, což nám dává možnost (za doprovodu nejrůznějších okolností) pozorovat Ferdovo chování ve vyhocených situacích ať už v blízkosti ohrožení života, nebo naopak, když je hrdina oslavován jako vítěz.

V první části se Ferda Mravenec představuje čtenářům, dokazuje svou pracovitost, nápaditost, chytrost, je ale také mstivý k těm, kteří mu jakkoli nevyšli vstříc, což ho dostává do nepříjemných situací.

Druhá část se vyznačuje ucelenější a pevnější dějovou linkou. Tato uspořádanost se projevuje i v osobnosti Ferdy Mravence. Charakter jeho postavy se ubírá jasnějším směrem. Jako zajatec se stává pokorným a poslušným ke svým majitelům.

Poslední příběh má již jasnou linku. Ferda se vrací zpět do mraveniště. Přichází jako vítěz, hrdina a zachránce, jenž okamžitě nalézá řešení všech nepříjemných situací, které potkaly jejich i sousední mraveniště.

3.2.1. Ferda Mravenec

Původní kniha: *Ferda Mravenec, práce všeho druhu*, vyšla v roce 1936 na podnět nakladatele Josefa Hokra³⁴. Dnešní čtenáři se setkávají s přepracovanou verzí, součástí výše zmiňované trilogie, kterou se i já budu zabývat.

Tato část zpracovává původní příběh Ferdy Mravence, ovšem zobrazuje postavu již čistě jako hrdinu pro děti. Tomuto záměru podléhá celkové zpracování i hrdina samotný. Příběh i obrázky jsou oprostěny jakýchkoli zásahů dospělého světa (Ferdovi je například

---

³³ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 86.

³⁴ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 70.

zmírněn trest, který mu určil soud: nemá být popraven, ale má dostat pouze pětadvacet ran na zadeček). Jsou vyňaty i všechny aktualizací tendence související s dobou (je opomenuta válka i následný pracovní tábor). Příběh je zprostředkováván primárně s ohledem na dětského čtenáře z pohledu autora³⁵.

V duchu spojení funkce estetické a mimoestetické figurují v příběhu tendence pobavit, sekundárně pak poučit čtenáře. Tento didaktický záměr je patrný například v konfrontaci Ferdy Mravence se světem lidí, když si ho chce chlapec odnést domů v krabíčce od sirek a chlubit se jím.

*Vystavím si pro mravence z papírové krabíčky malý domek a krabíčku budu nosit na rameni, vymýšlel si hoch dále. Kamarádi na mne budou volat: „Halo, zapomněl jsi na rameni krabíčku!“ A já jim vždy odpovím: „Kdepak, krabíčku, to mám cvičeného mravence!“ Ach, to se mi budou všichni divit!*³⁶

Co se týče samotného charakteru postavy, je Ferda dětskému čtenáři hned zpočátku předkládán jako aktivní hrdina, hbitý mravenec, jenž dlouho nevydrží na jednom místě. Současně s Ferdovou šikovností a zručností, kterými je obdařen, vyplývá na povrch také jeho sklon k uličnictví. Tím se ještě více přibližuje cílové skupině čtenářů, které je určen, především potom chlapcům. Ferdova bohatá fantazie vymýšlí nejrůznější kousky, kterými oplácí svému okolí nepřátelské chování. Například si zapřahá hlemýžď do vozíku a projíždí se s ním po celé louce a tím ho zostuzuje za to, že Ferdu nechtěl schovat u sebe v domečku před deštěm:

Pak si udělal bič, odvázal provazy od šípku, naložil svůj raneček a bičem prásk! prásk! do hlemýžďe. Nu, to vám všechno udělal v takové rychlosti, že by to očima nedovedla ani včela sledovat.

*(...) A Ferda se v kočárku naparoval a dělal na brouky směšné obličejy. Berušky volaly na ty ostatní, aby si vylezli raději na stébla, že je shora lépe vidět.*³⁷

Tato ukázka mimo jiné dokládá i to, že se Ferda rád stává středem pozornosti, má rád publikum, těší ho, když je obdivován za svou zručnost, umění, nápaditost, rychlost i za své kousky. Dává tedy najevo určité ego, svou osobnost. Je nebojácný, do všech situací se vrhá většinou bez přemýšlení nad možnými důsledky. Nechává se strhnout zapálením pro svou věc, kterou si vzal do hlavy. Každý den žije naplno. Je plný síly a energie.

---

³⁵ viz kapitola 2.1.

³⁶ Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 10.

³⁷ Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 14, 16.

Je to především ale kladný hrdina, který se nezdráhá pomáhat potřebným, je čestný a kamarádský. Když se mu naskytne možnost pro někoho něco udělat, neváhá dlouho a všechny tyto situace řeší s rychlostí a lehkostí. V příběhu například spravuje cvrčkovi rádio nebo vyrábí dětem paní plošnice Ruměnice hračky.

Ferda už měl všechno připraveno. Lidičky, to vám povídám, u jeho domku stál celý zábavní park.

Úplně první, na začátku na pampelišce, byl kolotoč se sedátky na provázcích, s vozíčky, které se houpaly, s dží, která se točila, a s lodičkou, která se kolíbala.

*Hned dvacet malých ploštic skočilo na sedátka a druhých dvacet šlo točit. Ach, to bylo krásné!*³⁸

V tomto díle se Ferda dostává do úzké konfrontace také s Beruškou a broukem Pytlíkem. Jelikož tuto koexistenci postav považuji za klíčovou v otázce bližšího určení osobnosti Ferdy Mravence, volila jsem pro srovnání s oběma postavami samostatné kapitoly³⁹.

V této první části knihy neshledávám žádné ideologické a dobové tendence, kterými by autor mohl být motivován. Díl *Ferda Mravenec* je apolitický, bez jakýchkoli narážek, je upraven v ohledu k cílové skupině čtenářů. Ferda Mravenec je zde zobrazován jako hrdina pro děti. Autor však nesklouzl k zasazení postavy do šablon dobové didaktizující teorie.

Ferda zde stojí teprve u svého zrodu (jakožto postavy pro děti), takže jeho charakter je místy ještě neuspořádaný. Neoplývá pouze kladnými vlastnostmi, ale i obyčejnými prvky klukovského jednání. Jeho individualitu tedy spatřuji právě v rozmanitosti a ještě občasné proměnlivosti charakteru (například v proměně z houževnatého mravence k poslušnému, kterým se stává v době soudu a vykonání následného rozsudku).

3.2.2. Ferda Mravenec v cizích službách

Díky úspěchu první knihy o Ferdovi Mravencovi vznikla o rok později, tedy v roce 1937, kniha druhá⁴⁰. Volně navázala na předchozí díl, ale tematicky nijak v jeho duchu nepokračovala. Zásadně se změnilo prostředí příběhu, díky čemuž se projevila další

---

³⁸ Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 36, 38.

³⁹ viz výše kapitola 2.2.1., 2.2.2.

⁴⁰ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 80.

stránka Ferdovy osobnosti. Nespatřuji v tomto tedy vývoj přímo lineární, kontinuální, ale díky okolnostem a prostředí je jistá část Ferdovy osobnosti přirozeně potlačována a jiná naopak vyplouvá na povrch. Celkově je pak osobnost hrdiny ucelenější, přímočařejší než v první knize. Blanka Stehlíková píše: „*Jestliže v prvním díle vznikl portrét hlavního hrdiny i s jeho protějškem broukem Pytlíkem, nový svazek představil Ferdu ve vztahu k hmyzímu společenství.*“⁴¹

Pro tento díl zvolil autor prostředí pro Ferdu neznámé, cizí. Udělal z něj zajatce, který je prodáván od jednoho majitele k druhému. Celkové pojetí příběhu a už i prvotní konfrontace s táborem kluků, zrzavých mravenců, působí z pohledu dneška nadsazeně. Zrzaví mravenci jsou automaticky přesvědčeni, že když k nim Ferda do tábora spadl (přiletěl vzducholodí z vláken babího léta), patří jim, a mohou s ním nakládat, jak se jim zlíbí. Tímto začíná prožívat Mravenec své nové příhody v roli zajatce. Jeho postoj k nastalé situaci je velmi přizpůsobivý až lhostejný. Nesnaží se cokoli měnit, podřizuje se svým zdánlivým majitelům a poslouchá je na slovo. Nechová se odvážně, naopak, reaguje se strachem:

Na stožáru nad černým zajatcem byl přibit nápis: „Levně na prodej“. Čmelák vešel bez okolků mezi stany. Kluci ztichli jako pěna. „Hm, hm,“ bručel čmelák, „vy prodáváte toho chlapíka? To by se mi hodilo. Právě něco takového hledám.“ A zastavil se před přivázaným mravencem.

„Co umíš?“ ptal se ho.

„Všechno umím,“ šeptal pokorně černý mravenec. „Stavět nosit, spravovat...“

„Koukejme se! To by šlo!“ zabručel čmelák.⁴²

V jeho povaze je nyní patrná pokora a poslušnost namísto dřívější zbrklosti a tendence nenechat si nic líbit. Dává svému okolí moc nad sebou tím, že se nastalým poměrům nebrání. Tvrdohlavé ego původního Mravence je potlačeno nezvyklými okolnostmi.

Postavení hrdiny v cizině je velmi ztíženo tím, že nemůže dát najevo své opravdové kvality v podobě zručnosti, nápaditosti a dobře odvedené práce. Úkolům, které dostává, nerozumí, neubrání se tedy nešikovnosti a neobratnosti při jejich plnění. Snaha vykonat všechny příkazy svých pánů pečlivě, však bez vlastního uvážení, přivádí Ferdu do potíží. (Například když omylem zavolá hasiče, nebo když málem zastřelí svého pána Střevlíka Masoráda.)

---

⁴¹ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 81.

⁴² Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 69, 70.

Jeho celkové pojetí jako pozitivního hrdiny se po čase přece jen projevuje, když je Ferda ochoten dělat i aportovacího psa, na takovýto podivný život si zvyká a nachází v něm i kladné stránky.

V závěru příběhu přece jen dostává možnost ukázat svou zručnost a pracovitost, když dostává za úkol postavit domky pro děti chrostíků. Tím získává zpět svou dobrou pověst šikovného pilného Mravence, je za svou práci uznáván a obdivován.

V jedné části příběhu můžeme pozorovat jednání Ferdy Mravence při velmi vyhrocené situaci v blízkosti smrti. Má za úkol přivádět mravence Mravkolnovi Ťutínkovi k snědku. Toto se přičí všem jeho mravním a etickým zásadám a sám si je vědom, že nemůže překročit tuto hranici a zradit své vlastní. Až v blízkosti takového nebezpečí a za pomoci kamarádů v převlečení se Ferda odhodlává k útěku.

Kniha není prosta politických narážek. Jasně antimilitaristické a antifašistické založení autora lze vysledovat z textu při slovech střevlíka Masoráda při Ferdově nehodě se zbraní:

„Vždyť jsi mě mohl zabít! Copak jsi malé dítě, že chceš z každé pušky střílet? Copak nevíš, že se na pušku nemá sahat ani ze žertu? Že pořádný člověk ani prázdnou pistolí ani prázdnou puškou nikdy na nikoho nezamíří? Ani tenkrát, když nemá prst na spoušti? Slyšíš? Nikdy!“⁴³

Tato slova v sobě skrývají také silný didaktický apel na dětského čtenáře.

V duchu dobové tendence se jeví i celkové pojetí příběhu, kdy je hrdina součástí koloběhu událostí, kterými je vláčen z místa na místo a z nichž se svépomocí neumí dostat. Celý text se nese v duchu nadřazenosti jednoho v opozici k podřazenosti druhého, který poslouchá a plní rozkazy bez jakéhokoli pokusu o změnu. Didaktický aspekt a dobový vliv spatřuji i v tom, že v samotném závěru vyplývá, že teprve pilná práce činí ze zajatce svobodného, že tedy práce osvobozuje.

3.2.3. Ferda v Mraveništi

Třetí díl, vydaný v roce 1938, stejně jako předchozí dva u nakladatele Hokra⁴⁴, volně navazuje na svazek druhý. Opět se úplně proměňuje prostředí, kde se příběh odehrává. Děj je zasazen do Ferdova rodného mraveniště, kam se hrdina se všemi zkušenostmi, které získal ve světě, vrací v plné slávě, jako vítěz, jako ten, který si se

---

⁴³ Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 77.

⁴⁴ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 82.

vším okamžitě ví rady. Právě změna podmínek a vztah okolí k němu způsobují absolutní obrat v jeho jednání. V předchozím díle jsme měli možnost sledovat osobnost v područí strachu, poslušnosti, pokory, nyní, změnou podmínek, vidíme Mravence, který dává najevo všechny své hrdinské ctnosti, zúročuje získané zkušenosti a vítězí ve všech situacích. Tato proměna nastává ihned, jak spolu se svými kamarády vystoupí z lodi na svém domovském břehu. Můžeme ji demonstrovat krátkou ukázkou, která v textu následuje poté, co Ferda spolu s kamarády úspěšně přelstí dravou znakoplavku, která je chtěla sníst.

„Ať si tu loď, hloupá, nechá. Ať si kouše prázdné dřevo. Nás tam už nenajde,“ řekl na břehu Ferda, když se docela osušil.⁴⁵

V ukázce je patrné, že Ferdovi rodná zem dodává odvalu, Mravenec nalézá ztracenou sebedůvěru a je si vědom svých kvalit. Okamžitě zapojuje do svého jednání fantazii a nápaditě řeší pro jiné obtížné situace. Když se například jeho kamarádi dostanou do spárů mazané včely, duchaplně spojuje Ferda své mentální schopnosti se zručností a vyrábí si brnění z medu. V tomto převleku za rytíře vzbuzuje respekt a snadno zachraňuje kamarády:

„Co se stalo?“ zahřměl rytíř, pozvedl meč a šel rovnou k nim.

„E-e-e-e prohráli a teď mi chtějí sebrat kuličky,“ vyrážela ze sebe včela a ukazovala kuličky, které vyhrála.

„Dejte ty kuličky sem, paní! Odvedu mravence do vězení, a až je propustím, musí vám každý z nich přinést tisíc kuliček,“ řekl rytíř, vzal včele kuličky, nasypal si je za tlusté brnění a proti mravencům namířil meč. „Hybaj, lotřící, nebo vás propíchnu!“⁴⁶

Ferda je svobodný a jeho fantazie pracuje na plné obrátky. Dokáže si doslova užívat každého okamžiku. Je velmi energický, pozitivní a nadšený. Okolím je obdivován a uznáván také proto, že nezapomíná na ostatní a pomáhá okamžitě, jak je to třeba. Všechny své činy se snaží konat tak, aby z nich plynul hned dvojí užitek: hmotný a duševní. V duchu hmotného prospěchu zajišťuje základní potřeby pro život: jako například potravu pro mravence i mravenčí děti (když má mraveniště nedostatek mléka, vydá se Ferda na lov mšic, které mléko dávají). Je si ale vědom, že je potřeba povzbudit také ducha a rozveselit kamarády. Vymýšlí tedy nejrůznější překvapení, zábavu nebo divadelní představení pro malé děti (vše vrcholí v závěru příběhu, kdy chystá veselou, a následně velmi oblíbenou svatební cestu po mraveništi pro novomanžele).

---

⁴⁵ Sekora, O.: Knížka Ferdý Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 125.

⁴⁶ Sekora, O.: Knížka Ferdý Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 127, 128.

V tomto příběhu Ferda jakoby drží ochrannou ruku nad celým mraveništěm a poté i nad mraveništěm sousedním. To díky němu začne opět vzkvétat a vyhne se tak téměř jisté zkáze. Mravenec se tak představuje jako loajální a napodobovaný zachránce⁴⁷.

Ferda se v tomto příběhu dostává do zajímavé konfrontace k mravenci Trumbelínkovi, který je: *trošičku hloupoučký, ale hodný mravenec*⁴⁸. Trumbelínek, díky své povaze, vyvolává v mraveništi zbytečné střety založené na nedorozumění. Ferda tyto konflikty napravuje a urovnává. Vedle neúspěšných činů mravence Trumbelínka vyniká Ferdova schopnost organizovat, vést skupinu a uvádět věci do pořádku. Vedle Trumbelínkovi hloupější povahy vyniká Ferdova chytrost a nápady.

Literární osobnost Ferdy Mravence operuje v této knize s největším počtem hrdinských vlastností vůbec. Neprojevují se žádné záporné stránky jeho osobnosti. Považují tedy Ferdu Mravence právě zde až za šablonovitý typ hrdiny v negativním slova smyslu. Osobnost je postavena prakticky do funkce vítězného vůdce celé skupiny, oplývajícího pouze kladnými charakterovými vlastnosti, operujícího nadšením a odhodláním.

V díle figuruje bezesporu výrazná didaktická funkce. Autor předkládá dětskému čtenáři velmi nenásilnou formou zákonitosti života v mraveništi: jako například zrod nového mravence, funkci královny. Blanka Stehlíková píše s jistým patosem: *„Bože, jaká to byla krásná doba, v níž se děti o tajemství života dozvíдалy takovým způsobem.*

Přitom Ondřej Sekora nikdy nesklouzl do sentimentality. Ta mu byla bytostně cizí.“⁴⁹

3.3. Ferdův slabikář

Tato kniha vznikla v roce 1939 na podnět Josefa Hokra⁵⁰. Její funkce je primárně didaktická, čímž zcela určuje i roli Ferdy Mravence. Podle Blanky Stehlíkové: *„Z hlavního hrdiny příběhů z přírodního prostředí se stal průvodce dětí po – pro ně zcela*

---

⁴⁷ Ferda je v závěru příběhu duplikován: z kukel, o které se staral, vyrostli mravenci s puntíkovými šátky kolem krku.

⁴⁸ Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987, str. 138.

⁴⁹ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 86.

⁵⁰ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 87.

*nové – oblasti abstraktních písmových znaků, které jim měla otevřít brány vědění.*⁵¹ Autorovým záměrem bylo, prostřednictvím již oblíbené literární postavy Ferdy Mravence, ulehčit dětem osvojit si zcela klíčové dovednosti: číst a psát. K tomu využil co nejvíce názorných obrázkových ukázek a pomůcek v podobě různých hrátek se slovy⁵².

Ferda Mravenec tedy v knize vystupuje jako učitel, průvodce, který dětem napomáhá pochopit zákonitosti čtení a psaní. (Mimo jiné učí děti, jak správně držet pero, píše dětem dopis pomocí slov v kombinaci s obrázkem.) Sám hrdina jako součást děje je zakomponován pouze do dvou příběhů v závěru: Písmenka na výletě a Jak Ferda učil zvířátka číst.

I když je zde Ferda pojat jako učitel, tedy ten, který už získal zkušenosti a nyní je má předávat, vyznačuje se stále jeho osobnost humorem a lehkostí. Při učení mu nechybí fantazie a nápaditost. Zůstávají mu vlastní chytrost, důmyslnost, pozitivní naladění. Jeho neformálnost a kamarádkost umožňuje dětem zábavné učení formou hry.

Knih je prostá politického podtextu.

3.4. Ferda cvičí mraveniště

Po osmileté odmlce⁵³ vychází v roce 1947 kniha Ferda cvičí mraveniště⁵⁴. Děj příběhu je zasazen opět do rodného mraveniště, přičemž se velkou měrou prolíná se světem lidí. Ten zde Ferdovi slouží jako zdroj inspirace při jeho předsevzetí vytrénovat mraveniště. Proměna a následný obraz Ferdovy osobnosti je dán právě tímto jeho odhodláním. Z bezstarostného mravence, kterému se daří všechny úkoly, jež se rozhodne vyřešit, se nyní stává trenér zodpovědný za své svěřence, který zpočátku zažívá i neúspěchy.

Poprvé zde se ve Ferdově osobnosti objevují také znaky jako skepse, deprese, pocit, že si předsevzal víc, než je schopen dokázat. Z jeho pohledu na svět mizí

---

⁵¹ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 87.

⁵² Učí děti poznávat písmena například pomocí formální podobnosti předmětu a písmene: E přirovává ke hřebenu, C k rohlíku; pomocí jednoduchých říkadel; kombinací obrázků se slovy ve větách. Prostřednictvím krátkých příběhů varuje před nešvary, které se vyskytují v souvislosti s počátky psaní u dětí.

⁵³ „*Téma Ferdy Mravence a brouka Pytlíka považoval za vyčerpané. V návratu k němu cítil nebezpečí.*“ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 112.

⁵⁴ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 131.

optimismus. Přestává věřit v sebe a ve své schopnosti. To se stává ve chvíli, kdy svým tréninkem mravencům spíše ubližuje než pomáhá:

„Proč se nám nic nedaří? Tak dobře to myslíme, vždyť chceme pomoci celému mraveništi – a tak špatně to dopadá... Kdybychom aspoň věděli, jak se to dělá, když se mají mravenci správně vycvičit!“⁵⁵

Zbabělost v jeho osobnosti vyplývá napovrch, když ho tyto nezdary, uražené ego a kritická reakce královny (nejvyšší autority), přimějí k útěku.

„... Ale já vím, co udělám. Když zde nejsou se mnou spokojeni, tak odtud prostě odejdu a už mě nikdo neuvidí!“⁵⁶

Z hlediska časové následnosti knih za sebou se postava Ferdy Mravence nyní vrací ve vývoji mírně zpět. Oproti *Ferdově slabikáři*, kde hrdina figuroval jako učitel, zde on sám potřebuje učitele, rádce, kteří by mu ukázali, jak má správně trénovat svěřené sportovce a pečovat o tělo po tréninku. Rady hledá ve světě lidí.

Vnitřní obrat Ferdovy osobnosti nastává ve chvíli, kdy se mraveništi přece jen začne dařit. Skepsi opět vystřídá nadšení a zapálení pro věc, které je o to silnější a neotřesitelnější a trvá po celý zbytek příběhu. Ferda opět stojí ve funkci autority, vůdce svých svěřenců, trenéra. Výrazným znakem hrdiny je v této knize kamarádství, smysl pro kolektivní práci, čestnost a sportovní férové chování (z prohry v závodě proti mraveništi chlapíků si nic nedělá a při odvetném vítězství zůstávají mravenci se soupeři v kamarádském vztahu).

V této knize opět dochází ke konfrontaci Ferdy Mravence s broukem Pytlíkem. Pytlíkovi sice zůstávají vlastní jeho specifické charakterové znaky, ale nadšení pro společnou věc bourá i tyto bariéry a on se stává nejlepším kamarádem a sportovním partnerem Ferdy Mravence. Jejich vztah je tedy jiný než v první knize, nyní je založený na důvěře a společném snažení.

Didaktickou funkci díla spatřuji především ve vyčerpávajícím počtu informací ohledně atletiky a sportu vůbec.

Důraznější konfrontaci s lidským světem dokazují i stejné hnědé teplákové soupravy a tretry, ve kterých mravenci sportují. Z pohledu na tento stejnokroj vyvstávají různě politicky inspirované asociace. Také dobový vliv je tedy v díle znatelný, ovšem nad všemi těmito aspekty stojí především autorův nepopíratelně kladný vztah ke sportu, který je patrný z celého příběhu.

---

⁵⁵ Sekora, O.: Ferda cvičí mravenišť. Olympia, Praha, 1984, str. 14.

⁵⁶ Sekora, O.: Ferda cvičí mravenišť. Olympia, Praha, 1984, str. 28.

3.5. Kousky mládence Ferdy Mravence

Po válce se Ferda Mravenec opět objevil v kresleném seriálu na stránkách časopisů pro děti. Autor „*způsobem práce navázal na předválečná léta, ale Ferdovi přiřkl novou úlohu. Stal se z něj budovatel socialismu. Vzhledem k tomu, že politická tendence nebyla přidána zvenčí a tvořila nedílnou součást seriálu, je třeba ocenit, kolik vynalézavosti a vtipu vložil autor do příkladů činnosti*“⁵⁷. Píše Blanka Stehlíková. Díky velké oblibě nových příběhů vyšly tyto knižně roku 1950 v Melantrichu jako Kousky mládence Ferdy Mravence s verši Ljuby Štíplové⁵⁸.

Ferda Mravenec zde prožívá spoustu humorných příběhů, zažívá komické situace, které vznikají v důsledku jeho neznalosti podmínek a zákonitostí (chce například ucpat čmelákovi tubu, protože mu vadí hlasitý zvuk nástroje, ucpávka však tlakem vyletí a trefí Ferdu do hlavy). Postava se posunuje do velmi lehké a bezstarostné roviny. Její pozitivní naladění vychází zevnitř, z občasných nezdarů nevěší hlavu, ale jde vesele dál. Opět se vrací klukovské šprýmy, které Ferda Mravenec v jedněch z prvních knih s oblibou prováděl.

V této veselé skládance se opět dostává do konfrontace s broukem Pytlíkem, přičemž v jejich charakterech lze nyní spatřit hluboké paralely, které občas stírají rozdíly v chování obou postav a dokonce proměňují dřívější určení rolí u obou postav: například brouk Pytlík zachraňuje Ferdu Mravence, který se propadl do ledu. Dále pak: Ferda Mravenec chce poučovat sbor brouků v tom, jak mají zpívat a hrát na trubku:

*Nezlobte se, kamarádi,
knikáte jak na dudy,
když vám nikdo neporadí,
bude kopec ostudy.*

*Trochu síly by to chtělo,
aby všichni užasli,
to musí znít jako dělo,
ne jak moucha v podmásli!*

---

⁵⁷ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 131, 133.

⁵⁸ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 133.

*Koukejte, jak se to dělá:
přiložím rty k nátrubku - -
Spaste duši! Rána z děla!
Ferda střílí na trubku!*⁵⁹

Ferda Mravenec opět pomáhá potřebným, bojuje za práva přírody: například chrání květiny před zlým broukem. Pouze při konfrontaci s housenkou, která okusuje rostlinu, dochází k prvotním projevům agresivity⁶⁰.

Z osobnosti hrdiny Ferdy Mravence jasně vyplývá smysl pro kamarádství, který přechází až v kolektivistické nadšení. To můžeme pozorovat například při hádce dvou brouků, kteří si chtějí postavit domky. Ferda Mravenec tuto situaci řeší společným domem, do kterého se s nimi nastěhuje i on. Dále potom nechává vánoční stromeček stát v lese, aby se u něj mohli radovat všichni společně:

*Vidíš, smrčku, proč se mi tě domů nosit nechtělo? Tam bys byl sám se mnou v bytě – tady je všem veselo.*⁶¹

Socialistickou tendenci tedy v díle nalézáme, ale charakteru samotné postavy a koncepci příběhů v tomto případě nijak nepřekáží. Naopak kolektivnost a nadšení ze společné práce vyplývá z přirozenosti mravenců a je tedy Ferdovi vlastní.

Verše a obrázky protkávají také mírné didaktické aspekty, v jejichž duchu jsou děti poučovány především v oblasti ochrany přírody.

3.6. Ferda Mravenec ničí škůdce přírody

Tato agitační skládanka byla poprvé vydána v roce 1951⁶². Osobnost Ferdy Mravence zde zcela vybočuje ze směru vývoje, kterým se ubírá v ostatních dílech. Ferdovo bezhlavé vraždění hmyzu za účelem ochrany zemědělských plodin úplně zastiňuje jeho dřívější hrdinské vlastnosti jako čestnost, smysl pro spravedlnost, kamarádstvo, chytrost, tendenci pomáhat potřebným. Jeho osobnost se zcela proměňuje a on, v zájmu ochrany vypěstovaných brambor, obilí a další zeleniny, nabádá děti

---

⁵⁹ Sekora, O., Štíplová, L.: Kousky mládence Ferdy Mravence. SNDK, Praha, 1968, (strany nejsou číslovány)

⁶⁰ ta se plně projevívá v následující agitační skládnce: Ferda Mravenec ničí škůdce přírody

⁶¹ Sekora, O., Štíplová, L.: Kousky mládence Ferdy Mravence. SNDK, Praha, 1968, (strany nejsou číslovány)

⁶² Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 133.

k hubení motýlů, housenek, mandelínek⁶³ či myši bez jakýchkoli okolků nebo slitování. Vše provádí s naprostou samozřejmostí, dokonce s úsměvem na tváři střílí běláška a zabíjí housenku mečem:

„*Volám do boje proti běláskovi, Je to sice hezký motýl, ale z jeho vajíček se vylihne tolik housenek, že by nám snědly všechno zeli, všechny kvěťák, všechny kedlubny. Proto také smrt housenkám! A vy, děti, pomozte nám hubit bělásky, housenky šlapejte, ničte!*“⁶⁴

Jak vyplývá z textu, z Ferdy se stává odhodlaný hubitel všech nepřátel, který se nezastaví před ničím. Toto jednání je zjevně motivováno politickými aspekty doby. V duchu socialistické tendence vede Ferdu v jeho činech zaslepené odhodlání chránit zemědělské plodiny. To je silnější než přirozená ochrana všeho živého a pomoc v nespravedlnosti, kterých byl Mravenec dříve zastáncem.

Z pohledu didaktického působení na dětského čtenáře hodnotím toto dílo negativně, pokládám je za nevhodné. Nepovažuji je ani tak za stupeň vývoje osobnosti Ferdy Mravence, jako spíš pouze za doklad dobové socialistické motivace.

3.7. Mravenci se nedají

K Ferdovi Mravencovi se Ondřej Sekora vrátil naposled v roce 1954 knihou *Mravenci se nedají*, která vyšla ve Státním nakladatelství dětské knihy⁶⁵.

V poslední knize zúročuje Ferda Mravenec své životní zkušenosti v boji proti nepříteli – otrokářskému systému v podobě mravenců otrokářů. Ferdovi mravenci vítězí díky pilné, plánované a kolektivní práci. Jejich nadšení při stavbě mravenčí pevnosti připomíná žánr na počátku padesátých let rozšířený: budovatelský román.

Ferda Mravenec, který se ztratil z rodného mraveniště, musí (stejně jako v knize *Ferda Mravenec v cizích službách*) nejprve okolí prokázat své schopnosti, než se stane uznávaným a následovaným. Osamělé mravenčí mamince pomáhá vybudovat úplně nové mraveniště:

---

⁶³ *Tažení proti mandelince bramborové, jehož se zúčastnil i Ondřej Sekora, připomínalo masovou psychózu. Rudé právo v červenci 1950 psalo: „Zanesení mandelinky bramborové na naše pole je jen dalším článkem v řetězu provokací amerických imperialistů, v řetězu, který vede od nasazování agentů typu Tita (...) k podporování špiónů zrádců v Československu, jako tomu bylo v případě Horákové a jejích společníků.“* Kosatík, P.: Ondřej Sekora. Reflex. 1996, č. 15, str. 54.

⁶⁴ Sekora, O.: Ferda Mravenec ničí škůdce přírody. SNDK, Praha, 1951.

⁶⁵ Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003, str. 133.

„Všechno spravím, všechno zařídím, všechno udělám,“ sliboval jí. „Všechno umím a žádné práce se nebojím.“ ... „Mně přece říkají Ferda. Ferda Mravenec. Právě jsem se ztratil z mraveniště, a jestli mě vezmeš do práce, budu ti věrně sloužit. Však brzy poznáš, co všechno dovedu. Vždyť já i vím, jak se opatrují děti v mraveništi. Slyšíš, mravenčí maminko? No, zasměj se!“⁶⁶

Ukázka dokazuje, že se opět setkáváme s Ferdou, který se nebojí pomáhat, je odhodlaný, odvážný, rychle a aktivně jedná. Je plný pozitivního naladění a nezalekne se obtížné situace: tedy opět začínat od nuly. Je pracovitý a pilný. Okamžitě staví domek. Především se ale stará o nové kukly, aby z nich brzy vyrostli silní a pracovití mravenci.

Osobnost Ferdy Mravence je v příběhu konfrontována s otrokářským systémem, který nabourává poklidný chod celého lesa. Právě strach z nesvobody ve Ferdovi a jím vycpaných mravencích probouzí touhu bránit se jakkoli to bude možné. Zvolí si taktiku obrany. Snaží se postavit co nejpevnější mraveniště. Právě tato vyhrocená situace vyvolává ve Ferdovi a především v jeho mladších kamarádech soutěživé nadšení do práce. To se mění doslova v budovatelskou explozi:

Za chvíli celé mraveniště jen šumělo, jen hučelo jako velká továrna. Ze všech stran spěchaly karavany nosičů se stavivem. Všude se kopalo, vyváželo, stavělo, nikdo nechtěl ukázat, že neumí pracovat.⁶⁷

Ani v tomto zápalu boje se z osobnosti Ferdy Mravence neztrácí humor a důvtip. Ten můžeme demonstrovat například na ukázce, kdy Ferda důmyslně zapojuje do práce ostatní obyvatele lesa: v tomto případě hlemýžďedě:

„Nevěříš? Pojď se podívat, jak se u nás staví. My už budeme mít za chvíli páté patro.“

„To jsem zvědav,“ supěl hlemýžď, šinul se poslušně za Ferdou a – silák obrovitý – ani necítil, že za sebou táhne sáně s velkým nákladem. Namouduši, ušetřil tak práci padesáti mravencům.

A to vždycky jedeš tak pomalu, nebo dovedeš také spěchat?“ pokoušel hlemýžďe Ferda.

„Musíme si pospíšet, než na stavbě udělají přestávku,“ pomohl Ferdovi nenápadně Filuta.

Hlemýžď se polekal. Ne, rozhodně nechtěl přijít pozdě. Přidal a už sáně jely rychleji. Přejmenším tak, jako když mravenec pospíchá.⁶⁸

Ferda v tomto příběhu figuruje v roli trenéra, rádce, toho, kdo dohlíží na celý projekt a lidsky radí. Klade důraz na správné rozplánování práce a stará se o plynulý chod a organizaci. Primárně je ale vyzdvihována jeho role ve výchově malých dětí. Tráví s nimi co nejvíce času, vypráví jim pohádky, pomocí nichž je učí vhodnému jednání a

---

⁶⁶ Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 11.

⁶⁷ Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 46.

⁶⁸ Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 56.

správnému rozhodování. Zvláště zde zúročuje Mravenec své životní zkušenosti a předává je další generaci, neboť si je vědom důležitosti správného zázemí v dětství:

*Práce u nejmenších je také jedna z nejdůležitějších.*⁶⁹

Kniha je didakticky zaměřena v mnoha ohledech. Především je zdůrazněna potřeba pilné a nadšené práce. Dále je kladen důraz na formování osobnosti už v době ranného dětství. V duchu pedagogickém, ale i dobově aktualizačním, je upozorněno na nebezpečí všech systémů, které zotročují. Tato upozornění, ač zasazena do příběhu, mají nadčasovou obecnou platnost. Konkrétně v textu:

*Nic neumějí pořádně, umějí jen, jako všichni otrokáři na světě, loupit a krást a dát se živit od druhých.*⁷⁰

Důrazně také vyznívá boj za mír, jehož motivací byly opět dobové události a obecném smýšlení:

*Nyní však vytáhli pokojní mravenci ukázat se otrokářům, aby jim řekli, že už jednou chtějí mít pokoj a mír.*⁷¹

Dále pak:

*„Jak to bude krásné, budeme žít všichni v míru a pokoji!“ jásali. A nikdy se už nedáme nikým zotročit!“ těšili se osvobození otroci.*⁷²

Znaky budovatelského socialismu protkávají celé dílo. Jsou patrné především v pracovním nadšení mravenců, lze je však sledovat také v jejich formálním vyobrazení. Pavel Kosatík píše: *„Později se však Ferdův existenciální svět nečekaně zhmotnil v prostředí budovatelů a úderníků padesátých let, oblečených do úplně stejných montérek a teplákových souprav, které pro své mravence Sekora nakreslil už o dvacet let dřív.“*⁷³

---

⁶⁹ Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 46.

⁷⁰ Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 38.

⁷¹ Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 83.

⁷² Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980, str. 90.

⁷³ Kosatík, P.: Ondřej Sekora. Reflex. 1996, č. 15, str. 52.

4. Praktická část

4.1. Zvolená metodologie

Pro svůj praktický výzkum jsem zvolila metodu dotazování. Okruh respondentů jsem vyhledala na prvním stupni základní školy. Věk dotazovaných se tedy pohyboval v rozmezí šesti až jedenácti lety. Formu dotazníku i typ otázek jsem přizpůsobila právě věku respondentů⁷⁴. Žákům prvních a druhých tříd jsem položila čtyři otázky, žákům starším potom šest.

Všechny odpovědi budu nejprve analyzovat synteticky, utvořím ucelený závěr každé části dotazníku v ohledu přijetí a vnímání literární postavy Ferdy Mravence z pohledu dětského čtenáře. Současně se ještě vždy u každé otázky pokusím prozkoumat, zda se objeví výrazné odlišnosti v odpovědích, které by mohly být motivovány faktorem věku školáků a faktorem pohlaví.

Pro doplnění informací jsem vytvořila další dotazník, a to pro pedagogické pracovníky. Názor této společenské skupiny mě zajímal proto, že každodenně přichází do několikahodinového styku právě s dětmi mladšího školního věku a že právě skrze ně se dětem nabízejí možné vzory literárních hrdinů. Výsledky tohoto dotazování shrnu v závěru v jedné kapitole.

1.2. Typologie otázek

Mým cílem bylo dosáhnout uceleného náhledu na celkové přijetí hrdiny u dětského čtenáře v dnešní době. Chtěla jsem zjistit, do jaké míry je tato literární osobnost zasazena v povědomí dětí. Zároveň mě ale zajímalo, prostřednictvím jakého kanálu se děti s postavou seznamují a setkávají s ní: tedy skrze knihu, skrze medializovaný obraz televizního kresleného seriálu, nebo kombinací obou těchto možností. Tímto jsem mimo jiné také sledovala, do jaké míry jsou mezi dnešními dětmi oblíbeny knihy celkově a jaké procento dětí preferuje pouze televizi. I přes relativně úzký okruh respondentů lze i tuto linii: kniha/televize vysledovat.

---

⁷⁴ Otázky jsem kladla osobně, každou jsem vysvětlila a opsala. Děti pak postupně vyplňovaly připravené tabulky.

Zajímalo mě, v jaké charakterové podobě je hrdina v podvědomí školáků zakotven. Ptala jsem se tedy na charakteristické vnitřní znaky Ferdy Mravence. Mým záměrem bylo docílit spontánního vyjádření profilu psychiky a jednání literárního postavy.⁷⁵ V případě této otázky jsem respondentům dala prostor k samostatnému vyjmenování vlastností hrdiny bez nabízených odpovědí. Ve vyhodnocování jsem každou vyslovenou vlastnost kumulovala počtem shodných odpovědí. Všechny uvedené přívlastky tedy pocházejí přímo od dotazovaných.

Dotazovala jsem se také na oblíbenost nebo neoblíbenost osobnosti Ferdy Mravence a jeho příběhů.

Poslední dvě otázky byly určeny dětem od osmi let. První a druhou třídu prvního stupně základní školy jsem z této problematiky vyňala. Záměrem předposlední otázky bylo přimět děti k přemýšlení nad současným postavením Ferdy Mravence v kontextu literární produkce pro děti a ostatních dětských hrdinů. Poslední otázkou jsem pak zjišťovala, jestli v ohledu autor-hrdina probíhá v podvědomí respondentů paralela, či nikoli. Zajímalo mě, kolik dětí si vybaví jméno autora literární postavy Ferdy Mravence.

Ve většině otázek vybírali respondenti ze dvou, nebo tří možností. Možné odpovědi byly zjednodušeny, přizpůsobeny věku dotazovaných. Pouze u dotazu na charakterové vlastnosti Ferdy Mravence nebyly respondentům nabídnuty žádné možnosti, cílem bylo zjistit jejich mínění bez jakéhokoli návodu.

4.3. Výsledky vyplývající z výzkumu

4.3.1. Rovina obecná

Na otázky odpovídalo celkem 100 respondentů, žáků prvního stupně základní školy. Ve skupině figurovalo více chlapců, celkem 58; dívek potom bylo 42. (Početně nejsilnější skupinou byl okruh žáků a žákyň třetích tříd. Těch bylo celkem 30.)

Bylo zjištěno, že Ferda Mravenec jako literární postava figuruje v povědomí u 99% dětí. (Pouze 1 žákyně první třídy uvedla, že Ferdu Mravence nezná). Tato skutečnost je

---

⁷⁵ Děti jsem, při práci s nimi, v tomto duchu instruovala. Snažila jsem se, aby přenesly na papír ty vlastnosti, které se jim okamžitě vybaví, když je vysloveno jméno Ferda Mravenec.

podpořena aspektem, že příběhy Ferdy Mravence, on sám jako literární postava, i jeho autor Ondřej Sekora jsou ukotveny ve vyučovacích osnovách pro žáky druhých tříd⁷⁶.

I přes to, že téměř všichni respondenti znali literární postavu Ferdu Mravence, pouze 58% dotazovaných, kteří odpovídali na otázku, kdo je autorem Ferdy Mravence, odpovědělo správně. Ostatních 42% na tuto otázku vůbec neodpovědělo. Celkem tedy u více než poloviny respondentů funguje paralela autor/hrdina (kniha). Tato skutečnost ovšem dokládá i to, že hrdina v podvědomí dětí ukotven je, kdežto autor je známý méně. Tento fakt můžeme dále rozvinout v souvislosti s využitým kanálem, prostřednictvím něhož se k dětem hrdina dostává. Neznalost autora přisuzují častějšímu kontaktu dítěte s hrdinou prostřednictvím televize, viz dále.

4.3.2. Typ média

Prostřednictvím této otázky měl být zjištěn model seznamování se s literární postavou Ferdou Mravencem, ale i model přijímání vlivů aplikovatelný v obecnější rovině. Z odpovědí vyplynulo, že skrze knihu vstoupil Ferda Mravenec do podvědomí u 11% odpovídajících, prostřednictvím televize pak u 17% respondentů. Nejpočetněji zastoupena byla třetí možnost odpovědi, tedy kombinace těchto dvou kanálů. Tuto možnost volilo celých 72% dotazovaných. Z tohoto výsledku lze vyčíst, že 17% respondentů vůbec nepřišlo do styku s knihou. Ferdu Mravence tedy zná pouze jako medializovaného hrdinu televizního seriálu pro děti. Zároveň pak 11% dětí má v povědomí pouze obraz hrdiny tak, jak ho formuloval autor - tedy hrdinu v knize. Pro ně jsou příběhy oproštěny od televizní podoby. Jak vyplynulo z odpovědí, nejrozšířenější je předvídatelně kombinace těchto kanálů. Takže je Ferda Mravenec dětem znám v obou svých verzích a splývá v jeden obraz hrdiny.

Aspekt věku ani pohlaví nevykazoval výrazné odchylky v odpovědích. Usuzují tedy, že upřednostňování jednoho z médií je spíše ovlivněno příkladem nejbližšího okolí, tím, je-li dítěti nabízena kniha nebo televize⁷⁷. Tento názor je aplikovatelný i v obecnější rovině.

---

⁷⁶ Informaci jsem získala od vyučující na prvním stupni ZŠ Strážnice, Školní.

⁷⁷ viz Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha, 1990, str. 22. Autor píše o důležitosti příkladu rodičů, o tom, že dítě nenapodobuje ani tak dění z televizní obrazovky jako dění z domova, ze svého nejbližšího okolí.

4.3.3. Osobnost Ferdy Mravence

Touto otázkou jsem chtěla vyzkoumat, jaké charakterové vlastnosti přisuzují dotazovaní osobnosti Ferdy Mravence. Nejvíce respondentů (68%) míní, že Ferda Mravenec je hodný. Z ohledu aspektu věku je tento znak Ferdovy osobnosti nejvíce rozšířen u žáků prvních tříd. Tato skutečnost je zřejmě způsobena jejich (ještě prostým) zařazováním charakterových znaků do jednoduchých opozic: např. hodný/zlý.

Druhým v pořadí nejvyskytovanějším příznakem byla statečnost. Tu uvedlo 23% respondentů, přičemž byla Ferdovi nejvíce přisuzována v páté třídě prvního stupně.

21% dotazovaných si myslí, že Ferda Mravenec je chytrý. Tato vlastnost byla rovnoměrně zastoupena v odpovědích všech věkových kategorií respondentů, kromě žáků první třídy.

Ferda Mravenec připadá 14% respondentů spravedlivý (spravedlnost uváděli nejvíce žáci druhých tříd).

8-10% dotazovaných pak zdůrazňuje tyto vnitřní znaky: kamarádstvo, šikovnost, veselost, pracovitost a ochotu pomáhat.

3% dotazovaných, a to děti navštěvující druhé a třetí třídy, jsou přesvědčena, že má Ferda Mravenec sklon k uličnictví. A stejně tak 3% žáků uvedla, že je hrdina hravý. Tyto znaky, vyskytující se v odpovědích mladších dětí, souvisí ještě s jejich vlastní zkušeností, s tím, že jsou samy hravé a většinou provádějí kousky odpovídající jejich dětskému věku. Podle toho také pohlíží na hrdinu. Starší žáci potom (4-5%) považují Ferdu Mravence spíše za moudrého, odvážného a vtipného.

Vždy dvěma procentům odpovídajících připadá Ferda Mravenec dobrý, upřímný, nebo nebojácný.

Další vnitřní znaky uvedl vždy pouze jeden respondent. Ti tedy považují Ferdu za: chápavého, laskavého, mazaného, nápaditého, přátelského, slušného, vynalézavého.

4.3.4. Osobnost Ferdy Mravence v kontextu současnosti

Záměru zjistit, je-li Ferda i v dnešní době oblíben u dětského čtenáře a je-li jeho místo hrdiny pro děti v dnešní literární produkci dostatečně upevněno, jsem přizpůsobila dvě otázky v dotazníku. Zajímalo mě, jestli se Ferda Mravenec jako hrdina dětem líbí i dnes. Na tuto otázku odpovídalo všech 100 respondentů. 85% dotazovaných uvedlo, že

se jim Ferda Mravenec a jeho příhody líbí. 2% se tento hrdina nelíbí vůbec a 4% se líbí jenom zčásti. Na oblíbenost tohoto hrdiny má vliv i aspekt pohlaví. Vyhodnocením výsledků jsem totiž zjistila, že zatímco všem dotazovaným chlapcům se literární osobnost líbí, 4,7%⁷⁸ dívek se hrdina nelíbí a 9,5 %⁷⁹ dotazovaných dívek se líbí zčásti. Tato skutečnost je dána samotným pojetím příběhu klukovského hrdiny s klukovskými dobrodružstvími.

Dotazováním jsem chtěla zjistit ne jenom samu oblíbenost u dětí, ale i jejich názor na obecné postavení hrdiny v kontextu současnosti. Na tuto, pro mnohé nelehkou otázku, odpovídaly děti třetích, čtvrtých a pátých tříd. 62% odpovídajících jsou přesvědčena, že to Ferda Mravenec v dnešní době (v konkurenci nových moderních hrdinů) má obtížné. 35% respondentů si naopak myslí, že Ferda v dnešní době ob stojí. 3% dětí nedokázala na tuto otázku odpovědět.

Kombinací odpovědí na tyto dvě otázky docházím k závěru, že i když oblíba Ferdy Mravence je velká, přesto jsou jeho čtenáři (dětí) ve více než polovině případů skeptičtí a jsou si vědomi velké konkurence modernizovaných hrdinů s mnohdy zázračnými technickými možnostmi.

4.3.5. Osobnost Ferdy Mravence z pohledu pedagogických pracovníků

Prostřednictvím dotazníku pro pedagogické pracovníky jsem zjišťovala pojetí literární postavy Ferdy Mravence z pohledu dospělého, který se s dětmi setkává, a jehož prostřednictvím jsou dětem nabízeny nejrůznější modely literárních hrdinů. Právě díky své práci pedagoga mají také možnost sledovat okamžité reakce žáků na nabídnutou literární postavu, poté možný vliv na formování osobnosti dítěte prostřednictvím vhodných nebo naopak nevhodných modelů chování. Tomuto záměru jsem přizpůsobila i dotazník, ve kterém jsem se ptala jak na osobní názor pedagogů na postavu hrdiny, tak na jejich názor na vliv při působení na dítě. Také mě zajímalo, jaké místo zaujímá Ferda Mravenec v kontextu dneška a budoucnosti.

Na dotazník odpovědělo celkem devět pedagogů, kteří jsou téměř denně v několikahodinovém přímém kontaktu s dětmi věku prvního stupně základní školy.

Osobnost hrdiny charakterizovalo 78% dotazovaných jako pracovitou. 44% respondentů považuje Ferdu Mravence za spravedlivého. 33% připadá tento hrdina

---

⁷⁸ Pro přesnost zde uvádím zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

⁷⁹ Pro přesnost zde uvádím zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

kamarádský. 22% odpovídajících pedagogů označilo Ferdu za společenského, vynalézavého, nebo zručného. Ostatní charakterové znaky byly zastoupeny odpovědí vždy pouze u jednoho respondenta. Byly to vnitřní aspekty jako: bojovnost, bystrost, čestnost, hrdinství, poctivost, statečnost, smysl pro humor, schopnost uznat vlastní chybu.

Téměř ve všech případech mají pedagogové pocit, že Ferda Mravenec může dětem v dnešní době předat to, co předal v dětství jim samotným. Jsou to správné hodnoty a příkladné chování (55%), poznatky z přírody (33%), humor nebo dobrodružné příběhy (22%).

Podle pedagogů je Ferda Mravenec na 84% vhodným hrdinou pro děti.

Na ukotvení hrdiny v současnosti jsem se ptala dvěma otázkami. Zajímalo mě, jestli má Ferda Mravenec šanci obstát v dnešní době, a poté v budoucnu u dalších generací. I přes rozpačitost odpovědí lze z výsledků vyčíst, že více než polovina, tedy 56% dotazovaných věří, že Ferda Mravenec je i dnes mezi dětmi úspěšnou a oblíbenou literární postavou a pouze 22% odpovídajících soudí, že Ferda Mravenec jako dětský hrdina nemá v dnešní době žádnou šanci. V otázce budoucnosti této postavy vyvstaly větší pochybnosti. Pouze 22% dotazovaných si myslí, že Ferda Mravenec obstojí. Naopak téměř polovina všech (44%) se o budoucnost obává. Pro 22% respondentů zůstane Ferda pro budoucí generace jenom vzpomínkou. Pouze jeden odpovídající uvedl, že Ferda Mravenec rozhodně v budoucnosti u dětských diváků neobstojí.

V odpovědích pedagogů je, na rozdíl od dětí, patrný smysl pro realitu a střízlivost v odpovědích, které jsou dány věkovým odstupem. Tyto odpovědi jsou tedy vhodným doplněním informací, náhledem z druhé strany. Nejsou však pravým vodítkem, jelikož o tom, zda a do jaké doby přežije literární postava Ferda Mravenec rozhodne právě jeho oblíbenost u dětí.

Závěr

Cílem mé práce bylo vysledovat knižní vývoj literární postavy Ferdy Mravence a jeho percepci v dnešku. Tím jsem chtěla vytvořit komplexní obraz této postavy založený na existenci tohoto vývoje.

Nejprve jsem se pokusila shrnout specifické znaky literatury pro děti a antropomorfizační literatury. Náhledem do teorie dětské literatury jsem se utvrdila v přesvědčení, že literatura je pro děti velmi podstatným aspektem ovlivňujícím formování jejich osobnosti a utváření hodnot. Právě v tomto duchu je kladen důraz na charakter i formu literárních postav pro děti, které se jim stávají vzory a nabízejí modely chování. Zároveň jsem se ale přesvědčila, že je potřeba vyvarovat se zbytečnému šablonování těchto hrdinů.

Snaha zasadit Ferdu Mravence do kontextu teorie dětské literatury mě přivedla hned ke dvěma zjištěním. Prvním je, že autor se nijak nesnaží dodržovat obvyklou koncepci hrdiny pro děti – to vyplývá z autorova pojetí dětského čtenáře (jako dospělého svého věku). Nesnaží se z Ferdy Mravence vytvořit bezchybného hrdinu, naopak, s ohledem na recipienta nechává postavu provádět klukovské kousky, na něž mnohdy doplácí. V důsledku toho se autor téměř ve všech knihách ubránil sklonu ke stereotypu.

Druhým zjištěním však paradoxně bylo, že i když Sekora sám víc než teorii literatury upřednostňuje čtenáře, tedy dítě, Ferda Mravenec, jeho zrod i následný vývoj jsou velmi blízké teorii literární osobnosti v antropomorfizovaných příbězích pro děti tak, jak ji popsala Svatava Urbanová.

Kvůli přesnějšímu vyobrazení charakteru Ferdy Mravence jsem srovnávala jeho vlastnosti a jednání s vnitřními znaky dalších klíčových postav příběhu: tedy s broukem Pytlíkem a Beruškou. Konfrontací jsem našla především rozdíly mezi postavami, ale také, na první pohled méně patrné, paralely.

Samotný vývoj literární postavy jsem sledovala v jednotlivých knihách v takovém sledu, v jakém časově následovaly za sebou jejich první vydání, přičemž na první místo jsem umístila knihu *Ferda Mravenec* z roku 1969, jejíž obrázky mapují původní podobu literární postavy, která ještě nebyla určena primárně pro dětského čtenáře. Díky tomuto pojetí kniha obsahuje dobově aktualizační aspekty, vyznívá antimilitaristicky. Samotná postava je zde u svého zrodu, vyznačuje se tedy ještě neuspořádanou charakterovou linkou.

Další vývoj Ferdy Mravence jako literární postavy určené dětem se odehrává s velkou závislostí na prostředí a okolnostech. V jejich důsledku vyplývají na povrch některé Ferdovy vlastnosti, zatímco jiné jsou potlačeny. Vývoj považují za lineární v tom, že životní zkušenosti hrdiny se jakoby nabalují na sebe a postava roste a dospívá stejně jako lidská osobnost. Mravenec má postupně také možnost tyto zkušenosti zúročovat a využívat při řešení různých situací. Tento stav se plně rozvíjí v poslední knize: *Mravenci se nedají*, kde je Ferdovo hlavní místo u mravenčích dětí, kterým pomocí příběhů předává své životní zkušenosti a formuje tak jejich osobnosti už v ranném věku.

Jistou nelinearitu ve vývoji osobnosti Ferdy Mravence pak přisuzují především funkci jednotlivých knih. Například kniha *Ferdův slabikář* je zaměřena čistě didakticky, ve své podstatě nemapuje charakter postavy, pouze jí dává roli učitele. Tím vybočuje z potenciálního směru vývoje. Toto se děje i v případě agitační skládky *Ferda Mravenec ničí škůdce přírody*, ale ve velmi negativním duchu motivovaném politickými aspekty doby. Osobnost zde nejenže nepodléhá lineárnímu vývinu, ale zcela se proměňují její hodnoty a dřívější mravní a etické zásady.

Dalším projevem nelinearity je trvalá energetičnost a humor díla. Ludmila Vachtová píše o Sekorově díle obecně: „*A tak se dílo vršilo a kupilo, ale nevyvíjelo se formálně, tedy lineárně, jak to mají umělci historici rádi. Nalezlo svoji skladbu a typologii, zůstávalo britké a svěží. Překvapovalo všemožnými variacemi.*“⁸⁰ Zjistila jsem, že tento názor je stejně dobře jako na celé autorovo dílo aplikovatelný na literární postavu Ferdu Mravence.

Závěrem tedy vyplývá, že literární postava podléhá vývoji lineárnímu, pak také v určitých případech z tohoto vývoje vybočuje a vyznačuje se větší individualitou. Celkově si ale dílo zachovává své specifické znaky, díky nimž nestárne a zůstává oblíbené.

Poslední částí mé práce byl empirický výzkum, který jsem provedla mezi dětmi a pedagogy základní školy za účelem zhodnocení percepce literární postavy v dnešku. Zjistila jsem, že Ferda Mravenec je i v dnešní době velmi oblíbený u dětí i pedagogů, že je ukotven v podvědomí dětí i přes velké množství nových moderních hrdinů. Obě kategorie respondentů jsou však ve většině přesvědčeny, že to má postava právě díky široké konkurenci jiných hrdinů v dnešní době obtížné. Pedagogičtí pracovníci pak

---

⁸⁰ Vachtová, L.: *Pěší výprava za obrazem*. Neon. 2000, č.3, str. 87.

vyslovili obavu o budoucnost Ferdy Mravence. I přes tuto skepsi jsem se ale přesvědčila, že jméno Ferda Mravenec stále žije a že bude záležet v první řadě na příkladu rodičů a pedagogů, jaké literární vzory dětem nabídnou, a ve druhé řadě na samotných dětech, jestli si postavu oblíbí. Díky své bakalářské práci a praktickému výzkumu s ní spojenému jsem se přesvědčila, že není důvod, proč by se tak nemělo stát.

Seznam literatury

primární:

- Sekora, O. – Brukner, J.: Ferda Mravenec. Kruh, Hradec Králové, 1969.
- Sekora, O.: Knížka Ferdy Mravence. Albatros, Praha, 1987.
- Sekora, O.: Ferdův slabikář. Albatros, Praha, 1987.
- Sekora, O.: Ferda cvičí mraveniště. Olympia, Praha, 1984.
- Sekora, O.: Ferda Mravenec ničí škůdce přírody. SNDL, Praha, 1951.
- Sekora, O.: Štíplová, L.: Kousky mládence Ferdy Mravence. SNDK, Praha, 1968.
- Sekora, O.: Mravenci se nedají. Albatros, Praha, 1980.

sekundární:

- Kosatík, P.: Ondřej Sekora. Reflex. 1996, č. 15, str. 52-55
- Stehlíková, B., Vařejková V., Sekora O. J.: Ondřej Sekora/Práce všeho druhu. Práh, Praha, 2003.
- Vachtová, L.: Pěší výprava za obrazem. Neon. 2000, č.3, str. 84-89

Seznam odborné literatury:

- Černoušek, M.: Děti a svět pohádek. Albatros, Praha, 1990.
- Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I. Albatros, Praha, 1973.
- Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Albatros, Praha, 1979.
- Toman, J.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. PFJU, České Budějovice, 1992.
- Urbanová S.: Metamorfózy dětské literatury. Votobia, Olomouc, 1999.

Elektronické zdroje:

- Keporkak: Ferda Mravenec, hrdina do každé doby (1) – Vykuklení legendy. [online]. [cit. 22. 9. 2008]. Dostupné na WWW:<<http://www.komiks.cz>>.
- Fencl, I.: Ondřej Sekora a konejšení Ferdy Mravence. [online]. [cit. 22. 9. 2008]. Dostupné na WWW:<<http://www.komiks.cz>>.

Přílohy

PŘÍLOHA 1

Dotazník pro děti

Pro žáky 1., 2. a 3. tříd:

1. Znáte Ferdu Mravence? (ano/ne)
2. Odkud ho znáte? (kniha/televize/kniha i televize)
3. Vypište charakteristické znaky Ferdy Mravence.

Pro žáky 5. a 6. tříd:

1. Znáte Ferdu Mravence? (ano/ne)
2. Odkud ho znáte? (kniha/televize/kniha i televize)
3. Vypište charakteristické znaky Ferdy Mravence.
4. Myslíte, že to má Ferda Mravenec v dnešní době (v konkurenci jiných hrdinů pro děti) obtížné?
5. Kdo napsal a nakreslil Ferdu Mravence?

Rozmístění respondentů dle věku a pohlaví:

Třída:	1.	2.	3.	4.	5.	Celkem:
Celkem ve třídě:	18	17	30	14	21	100
Chlapců:	10	11	18	6	13	58
Dívek:	8	6	12	8	8	42

PŘÍLOHA 2

Výsledky dotazníku

Odovědi jsou znázorněny pomocí tabulky, případně pomocí doprovodného grafu:

Legenda:

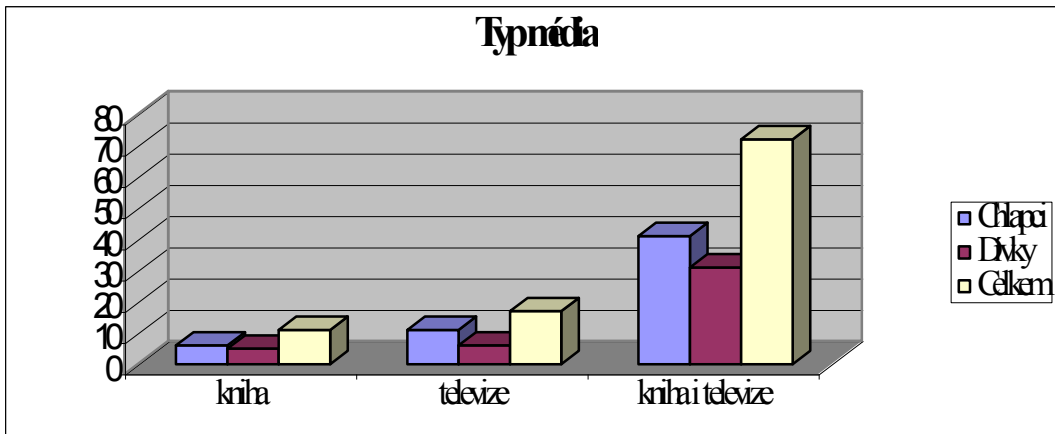
CH = chlapec

D = dívka

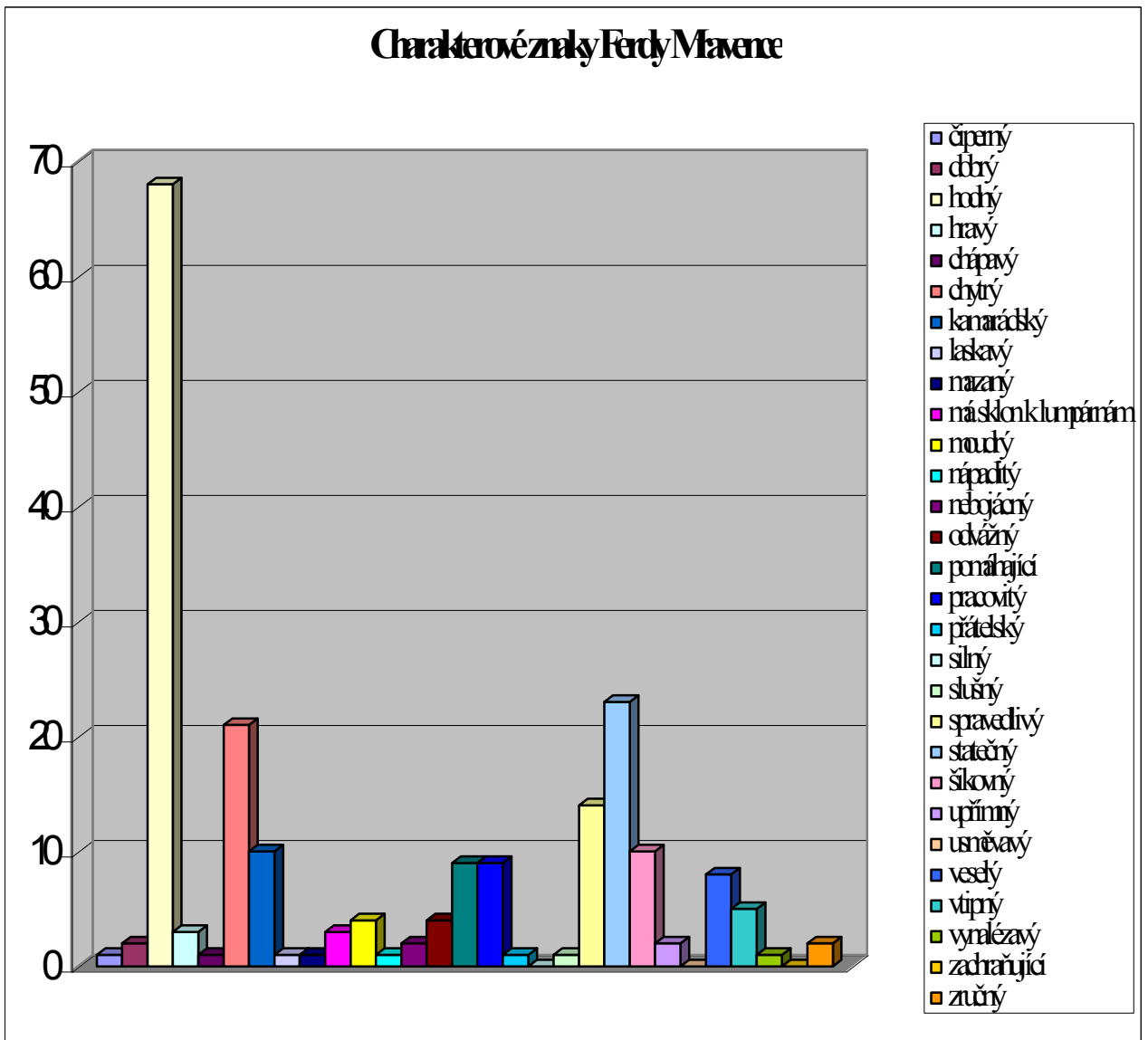
Odpovědi:	1. tř.	1. tř.	2. tř.	2. tř.	3. tř.	3. tř.	4. tř.	4. tř.	5. tř.	5. tř.	Celkem CH	Celkem D	Celkem
	CH	D	CH	D	CH	D	CH	D	CH	D			
1 ano	10	7	11	6	18	12	6	8	13	8	58	41	99
ne		1									0	1	1
2 kniha	2	1	2			1	1	2	1	1	6	5	11
televize	4	3	4	3	2				1		11	6	17
kniha i televize	4	4	5	3	16	11	5	6	11	7	41	31	72
3 čiperný			1								1	0	1
dobrý					2						2	0	2
hodný	10	8	6	2	10	10	4	7	7	4	37	31	68
hravý					1		1	1			2	1	3
chápavý								1			0	1	1
chytrý			2	1	3	1	3	2	6	3	14	7	21
kamarádský				2	3	1	1	1	1	1	5	5	10
laskavý							1				1	0	1
mazaný							1				1	0	1
má sklon k lumpárnám				1	1	1					1	2	3
moudrý					2			1	1		3	1	4
nápaditý				1							0	1	1
nebojácný								2			2	0	2
odvážný							1		2	1	3	1	4

pomáhající		2		1	3	1		2			3	6	9
pracovitý					1	3	1	2	1	1	3	6	9
přátelský								1			0	1	1
slušný							1				1	0	1
spravedlivý			6	4		2		1	1		7	7	14
statečný	2							13	8		15	8	23
statečný											0	0	0
šikovný			3	1	1	2		1	2		5	5	10
upřímný						2					0	2	2
veselý			2		2	2		1	1		5	3	8
vtipný			1		2		1	1			4	1	5
vynalézavý							1				1	0	1
zručný							1	1			1	1	2
4ano	10	8	11	5	18	10	6	6	13	8	58	37	85
ne								2			0	2	2
zčásti		1		1		2					0	4	4
5obtížné					12	7	1	3	11	6	24	16	40
snadné					6	4	5	4	2	2	13	10	23
nevím						1		1			0	2	2
6Ondřej Sekora					11	6	4	1	11	5	26	12	38
nevím					7	6	2	7	2	3	11	16	27

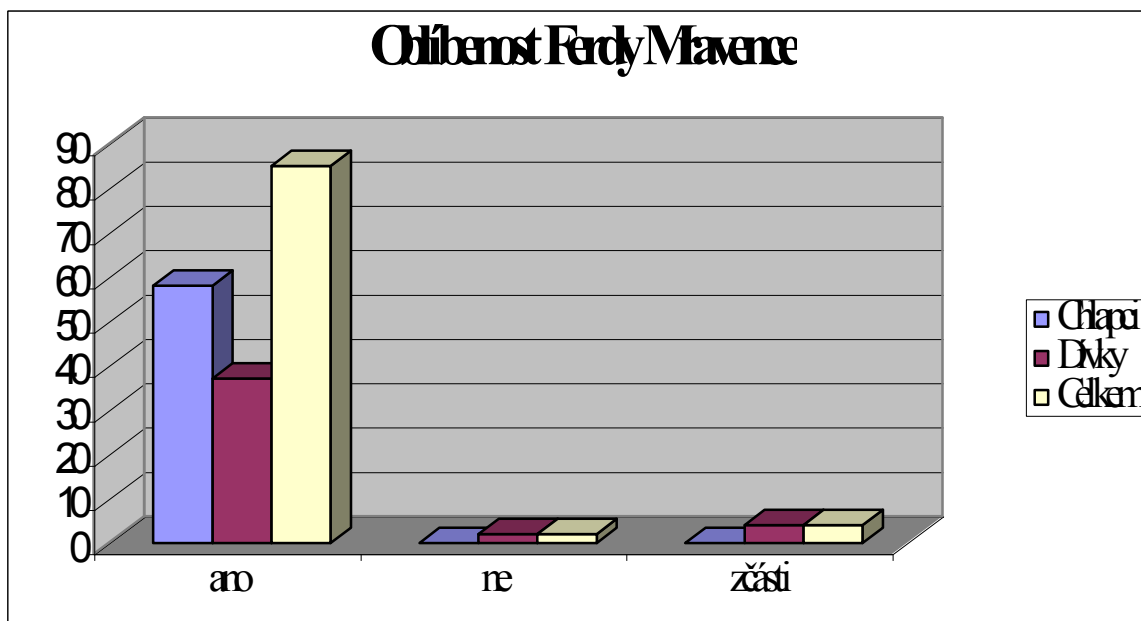
Graf k odpovědím na otázku č. 2

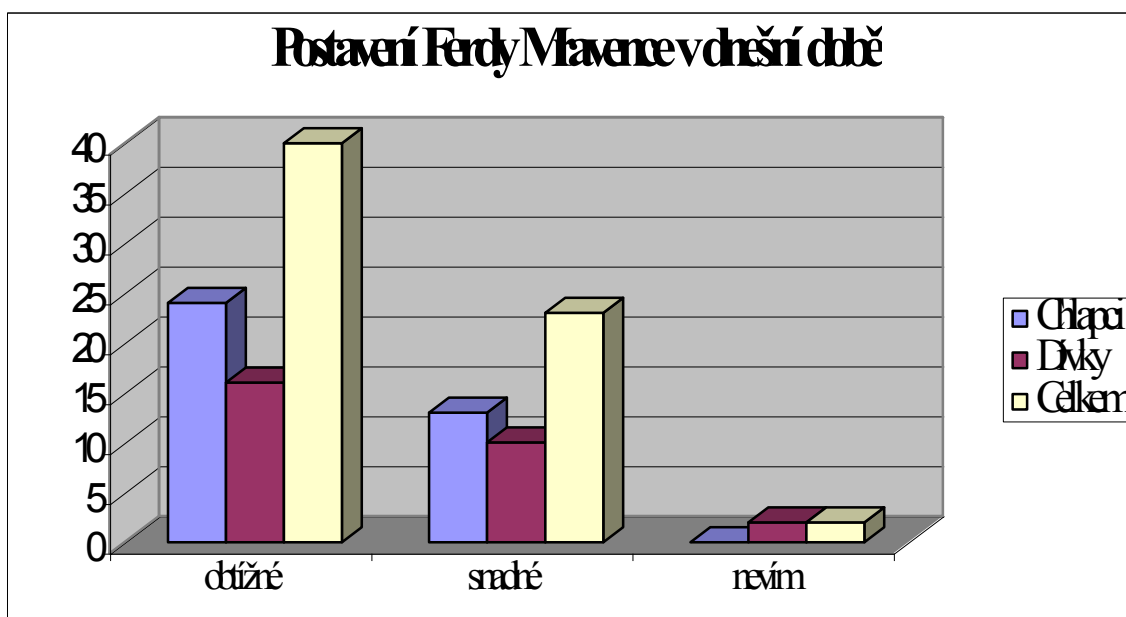
Graf k odpovědím na otázku č. 3:

Graf k odpovědím na otázku č. 4

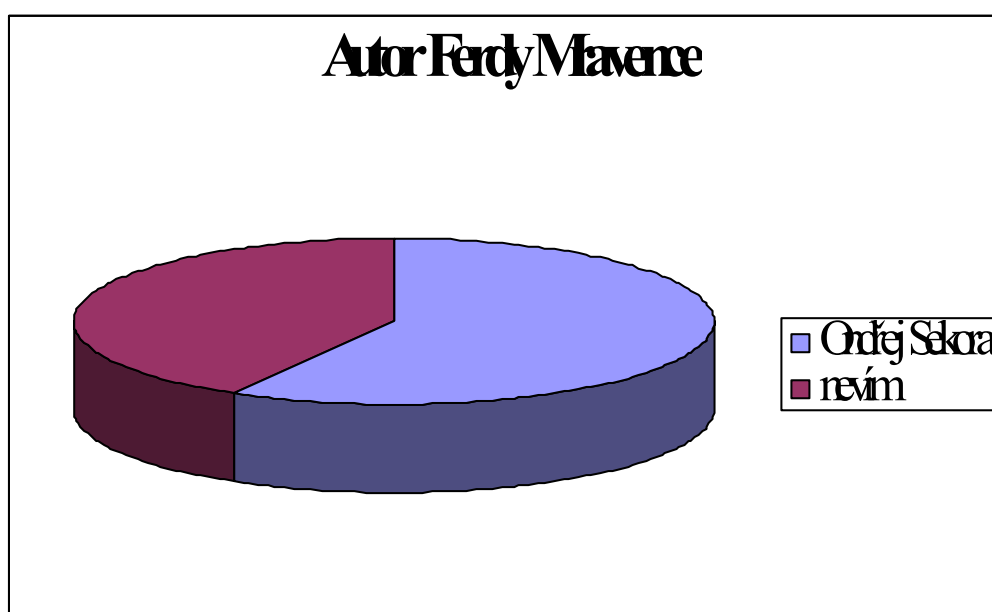
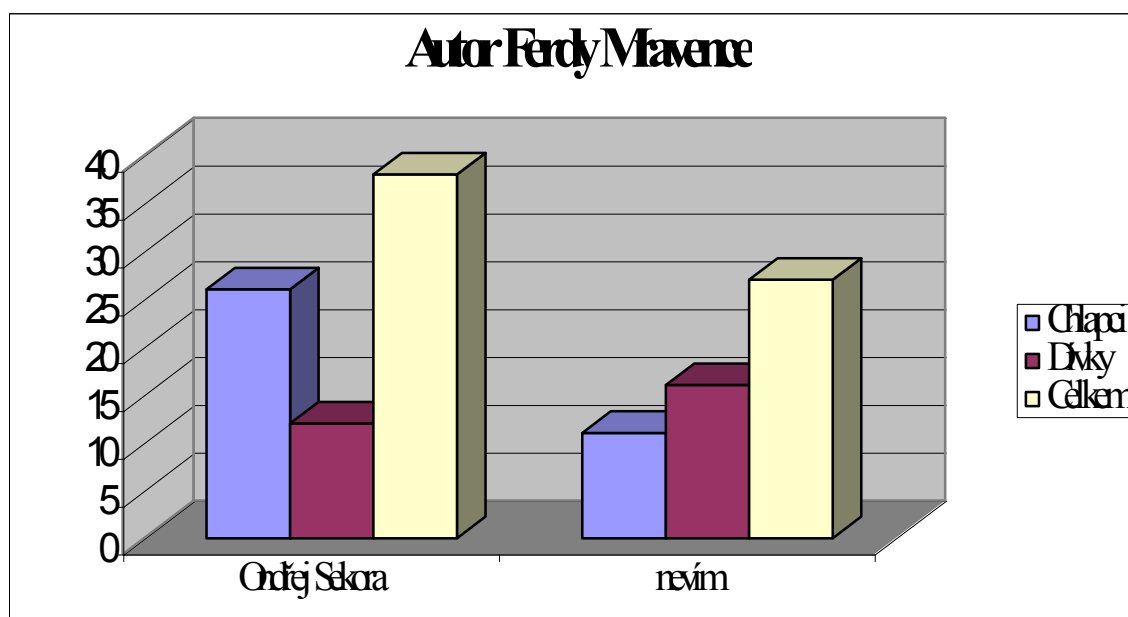

Graf k odpovědím na otázku č. 5

Grafy k odpovědím na otázku č. 6

PŘÍLOHA 3

Dotazník pro pedagogické pracovníky

1. Znáte Ferdu Mravence?
2. Charakterizujte literární postavu Ferdu Mravence.
3. Myslíte, že jako hrdina pro děti ob stojí i v dnešní době?
4. Myslíte, že jako hrdina pro děti ob stojí i v dalších generacích?
5. Proč myslíte, že je (není) vhodným hrdinou pro děti?
6. Co přinesl (předal) Ferda Mravenec Vám?
7. Co může Ferda Mravenec předat dětem v dnešní době?
8. Na kolik procent splňuje Ferda Mravenec požadavky dětského hrdiny?